

RÍMSKY VPLYV V EGYPTE A JEHO VOJENSKÁ OKUPÁCIA

*RÍMSKY VPLYV A VOJENSKÁ PRÍTOMNOŠŤ V EGYPTE
V OBDOBÍ VLÁDY PTOLEMAIOVCOV*

PETER VÍTEK

VÍTEK, Peter: Roman Influence in Egypt and its Military Occupation. *Vojenská história*, 6, 2, 2002, pp 3 – 25, Bratislava.

In the introduction of the study the author describes a penetration of Romans to Egypt, an establishment of mutual contacts and finally a military occupation of the country on the Nile.

In the essence of the study the author follows the establishment of state authorities in the territory of a new Roman province and its integration in political, economic and social system of the Roman Empire. Great attention is paid to specific features of development of Egypt under the Roman dominion, struggles of domestic and Jude population against occupation and on this background to the establishment of military institutions of state administration (military garrisons).

The study is a unique attempt in the Slovak historiography to deal with the antic history or the history of antiquity at all and within it to the military history from a slightly different point of view. It deals not only with the way of conducting the war and building the troops but also with broader issues of political and economic development having impact upon the military history in broad sense.

Military History. Egypt. Antiquity. Impact of Rome upon Egypt.

Po smrti Alexandra Macedónskeho v roku 323 pred n. l., sa jeho mohutná ríša rozpadla. Na jej troskách, po bitke pri Isse, sa roku 301 pred n. l. začali vytvárať tri helenistické ríše. Jednou z nich bol Egypt, ktorý ovládali Ptolemaiovcí. Dynastiu Ptolemaiovcov založil Ptolemaios Lagos, ktorý vykonával funkciu správcu Egypta. Po smrti Alexandra Veľkého sa ujal vlády nad Egyptom najprv v mene Filipa Arhidaia a Alexandra IV. Od roku 305 pred n. l. vystupoval ako samostatný vládca.

Dynastia Ptolemaiovcov vládla v Egypte skoro 300 rokov. Centrom ríše sa stala Alexandria, kde sídlil panovník a hlavné správne úrady krajiny. Najvyšším úradníkom po kráľovi bol dioikétes, ktorému podliehali jednotlivé časti správneho aparátu. Samotný Egypt bol rozdelený tak, ako to bolo v jeho dejinách zakorenené – na Dolný a Horný a na kraje – nomy, ktorých bolo v celej krajine asi štyridsať. Vláda prvých Ptolemaiovcov (Ptolemaia I. – IV. 332 – 205 pred n. l.) bola úspešná, a preto nepotrebovala žiadnych ochrancov zvonku. V období najväčšieho rozmachu ríše Ptolemaiovcí ovládali Feníciu, Arábiu, Sýriu, Lýbiu, Etiópiu a v Malej Ázii Kilikiu, Lýkiu, Káriu, Kykladské ostrovy a Kypros (Cyprus). Už v období vlády Ptolemaia IV. Filopatóra sa začali prejavovať isté príznaky úpadku a destabilizácie vlády. Veľké povstania vypukli v Dolnom Egypte. V Hornom Egypte sa na sklonku Filopatórovej vlády vyhlásil za potomka faraónov vodca povstalcov v Thebaide, Harmachis, a po jeho smrti jeho syn Anch-

machis. „Thébska ríša“ bola zničená až roku 186 pred n. l.¹ V priebehu týchto zmätkov sa spod egyptskej závislosti vymanila aj Núbia pod vládou Arkamaniho (okolo 218 – 200 pred n. l.).²

Po smrti Ptolemaia IV. sa situácia ešte viac skomplikovala. Na trón nastúpil jeho päťročný syn Ptolemaios V. Epifanés a skutočnú moc v rukách držala poručnícka rada. Macedónsky kráľ Filippos V. využil zmätkov v krajine a spory medzi poručníkmi a obsadil egyptské dŕžavy v Ázii a v Egejskom mori.³ Poručníkom neostávalo nič iné len spoľahnúť sa na pomoc Ríma, z ktorého sa po vyhratých púnskych vojnách stávala veľmoc, čoraz viac zasahujúca do vnútorných záležitostí štátov v Stredomorí. Rimania teda vstúpili do vojny proti Filippovi V., ale posledné slovo v tomto konflikte nepovedali zbrane, lež diplomacia. Filippos totiž po dlhých prieťahoch na rokovaníach s konzulom Titom Flamininom dobrovoľne ustúpil silnejšiemu a vrátil Egyptu dŕžavy v Ázii. Zároveň opustil aj grécke mestá, z ktorých väčšina prešla v krátkom čase pod rímsku zvrchovanosť.⁴

Toto využil sýrsky panovník Antiochos a privlastnil si niektoré územia Filippa V., medzi nimi aj niektoré grécke mestá. S egyptským Ptolemaiom uzavrel mier. Mier bol spečatený sobášom Kleopatry (I.), dcéry Filippa V. s Ptolemaiom a Egyptu z pôvodných dŕžav ostali iba Kypros a Kyrenaika.

Ani ďalší kráľ, Ptolemaios VI. Filométor, sa nezaobišiel bez rímskej pomoci. Nastúpil na trón ako trojročný v roku 180 pred n. l., po tom čo dvorania otrávil jeho otca, lebo sa snažil nakloniť si egyptské kňazstvo. Regentkou maloletého Ptolemaia sa stala jeho matka Kleopatra a spoluvládcami mladší súrodenci – Ptolemaios Euergetés II. a Kleopatra (II.). Túto situáciu využil sýrsky Antiochos IV. a v roku 169 pred n. l. postúpil až do Memfídy a vyhlásil sa v starom korunovačnom meste egyptských faraónov za kráľa. Až v poslednej chvíli sa objavil v jeho tábore rímsky posol Gaius Laenas a v mene senátu ho žiadal, aby opustil Egypt. Antiochos si uvedomoval silu, ktorá proti nemu stojí, a tak radšej dobrovoľne odtiahol. V tom čase už totiž nikto nepochyboval o tom, kto je skutočným pánom Stredomorja.

Rímsky vplyv bol v Egypte stále silnejší, čo vyvolalo niekoľkokrát povstania a rôzne nepokoje. V roku 165 pred n. l. vypuklo povstanie, ktoré viedol dvorný hodnostár egyptského pôvodu Dionýsos Petoserapis. Toto povstanie, tak ako mnoho ďalších, bolo v krátkom čase potlačené.⁵

Rímsky vplyv pomohol aj v ďalšom prípade. V roku 145 pred n. l. nastúpil na egyptský trón Ptolemaios VIII. Euergetés II., ktorý sa oženil s vdovou po svojom predchodcovi, svojou sestrou, Kleopatrou (II.). Po čase ju vyhnal a za manželku si vzal svoju neter Kleopatru (III.). To sa stalo zámenkou na povstanie v Alexandrii a kráľ musel utiecť na Kypros. O vládu v krajine sa delili Kleopatra (II.) a Harsiesis, ktorý bol vyhlásený za kráľa v Tébach a podľa proctiev mal byť akýmsi osloboditeľom Egypta spod nadvlády cudzej dynastie.⁶ Ptolemaios sa o tri roky znovu dostal na trón, samozrejme, s rímskou pomocou.

Aj Ptolemaios XI. Alexandros II. vďačil za svoj kráľovský diadém Rimanom. Trón mu pomohol získať diktátor Sulla, ktorý ho zároveň prinútil, aby sa oženil so svojou, o niekoľko rokov staršou macochou Berenikou. Nariadenie poslúchol, ale o niekoľko dní svoju ambicióznou manželku zavraždil. Berenika bola v Alexandrii veľmi populárna, ale voči novému kráľovi nemali Alexandrijčania mnoho sympatií, preto rozzúrený dav vyvlekol Ptolemaia Alexandra z paláca a dobil ho na smrť.⁷ Až neskôr si v Alexandrii uvedomili dve veci. A to, že kráľ po sebe

¹SWIDERKOVÁ, A.: Sedm Kleopater. Praha, ORBIS 1987, s. 75.

²STROUHAL, E.: Sedmkrát do Nubie. Praha 1989, s. 43.

³SWIDERKOVÁ, A.: Helada králů. Praha, ORBIS 1972, s. 259.

⁴Tamže s. 276.

⁵Tamže s. 96 – 97.

⁶O tejto predpovedi hovorí tzv. Hrnčiarovo proroctvo, text a interpretácia posledného vydania L. Koenena. v Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, II., 1968, s. 178 – 209.

⁷APP., B. C., I, 102.

nezanechal mužských potomkov a že táto kráľovražda nemôže ostať bez odozvy zo strany jeho ochrancov z Ríma. Preto boli na trón povolani dvaja nelegitímni synovia Ptolemaia IX., ktorí žili v Sýrii. Starší sa ujal vlády v Egypte ako Ptolemaios XII. Filopatôr (neskôr prezývaný Aulétés-Flautista) a mladší prijal vládu na ostrove Kypros (Cyprus). Ptolemaios vedel, že ho Rím neuzná za legitímneho vládcu, a tak sa všemožne snažil o uznanie rôznymi spôsobmi. Takisto vedel, že Caesar a Crassus si uvedomujú hodnotu Egypta a chcú ho pričleniť do Rímskej ríše, a tak získať jeho bohatstvo a zároveň moc v celej ríši.⁸ Obavy zo straty trónu, ba aj samostatnosti Egypta boli opodstatnené, pretože práve v tom čase sa o egyptský trón uchádzali v Ríme ešte dvaja synovia sýrskej kráľovny Selené, sestry Ptolemaia IX. Rímska moc bola v tom čase zamestnaná povstaniami v Hispánii a v Malej Ázii, a tak sa egyptský problém oddialil.

V roku 59 pred n. l. sa stal jedným z rímskych konzulov Gaius Iulius Caesar. Každý očakával, že Caesarove a Crassove plány sa splnia, lenže stalo sa niečo iné. Ptolemaios XII. bol na jar toho istého roku v Ríme uznaný za kráľa a bola vystavená zmluva o rímsko-egyptskom spolenectve.⁹ Toto spolenectvo si však vyžiadalo istú daň. Už v roku 74 pred n. l. obsadili Rímania Kyrenaiku a v roku 58 pred n. l. aj Kypros. Udalosti na Kypre podnietili Alexandrijčanov k povstaniu. Kráľ zo strachu utiekol do Ríma a žiadal tam o pomoc pri návrate na trón. Alexandrijčania zatiaľ vyhlásili za kráľovnú jeho dcéru Bereniku (V.), a aby zabránili plánom Ptolemaia, vyslali do Ríma vyše stočlennú skupinu pod vedením filozofa Dióna. Ešte pred príchodom do Ríma túto skupinu zlikvidovali najatí vrahovia. Napriek týmto opatreniam sa Ptolemaiovi v Ríme nepodarilo presadiť svoje požiadavky, a tak sa uchýlil do azylu Artemidiného chrámu v Efeze. Berenika sa zatiaľ snažila získať muža a panovníka. Sýrsky princ Antiochos umrel pri prípravách na cestu, Ptolemaia z vedľajšej vetvy Ptolemaiovcov a Seleukovcov dala zaškrtiť po niekoľkých týždňoch spolužitia. Nakoniec sa našiel najvhodnejší kandidát – Archeláos, ktorého otec slúžil v armáde Mithriada. Sám Archeláos sa vydával za Mithriadovho syna. V Ríme sa Gneus Pompeius, aj napriek negatívnejmu postojú senátu, usiloval o vyslanie vojsk do Egypta. Nakoniec sa mu podarilo dosiahnuť predĺženie úradu správcu sýrskej provincie Aula Gabinia na ďalší rok (55 pred n. l.). Ihneď potom vyrazil Gabinius s vojskom do Egypta pod zámienkou, že loďstvo Bereniky a Archeláa podporuje pirátov.¹⁰ Spojená armáda Bereniky a Archeláa bola porazená, Ptolemaios sa vrátil na trón a Gabinius musel odísť, pretože v Sýrii vypukli nepokoje. Na ochranu znovu dosadeného Ptolemaia zanechal v Egypte dve légie Germánov a Keltov.

V roku 51 pred n. l. Ptolemaios XII. umrel. Vo svojom závete menoval za ochrancu ríše a rodiny rímsky senát. Za nástupcu označil svojho trinásťročného syna Ptolemaia a dcéru Kleopatru. Obaja mali vládnuť Egyptu spoločne – ako manželia.¹¹

V lete 48 pred n. l. bol Pompeius porazený v bitke pri Farsale a na úteku sa pokúsil získať pomoc v Egypte u Ptolemaia. Nevedel však, že medzi kráľovským párom vypukla roztržka a že kráľovná Kleopatra utiekla z paláca pred svojím bratom a poručníckou radou. Keď sa to dozvedel, mieril rovno k Pelúsiu, kde na povel na boj vyčkávali armády Ptolemaia XIII. a Kleopatry (VII.). Pompeius zakotvil so svojím sprievodom neďaleko Ptolemaiovho tábora a žiadal o pomoc. Po vystúpení na pevninu ho zavraždili vrahovia najatí Ptolemaiom. Pompeiovu hlavu uschovali pre blížiaceho sa Caesara v domnení, že sa mu zavraždením jeho protivníka zavďačia.¹² Caesar sa po príchode do Alexandrie pokúsil uzmierniť kráľovský pár. Ptolemaios s tým nesúhlasil a rozpútal sa boj, v dejinách nazývaný aj Alexandrijská vojna. Caesar sa hr-

⁸CIC., *De lage agr.*, II, 41 – 43, KRAWCZUK, A.: *Kleopatra*, Praha, ORBIS 1974, s. 27

⁹KRAWCZUK, A.: *Kleopatra...*, s. 36.

¹⁰APP., B. C., 2, 23 – 24.

¹¹Z datovania niektorých listín vyplýva, že Kleopatra bola spoluvládkyňou svojho otca v posledných rokoch jeho vlády.

¹²APP., B. C., 2, 83 – 87, LUC., *FARS.*, VII, 520 – 720.

dinsky bránil v časti mesta s dvoma neúplnými légiami a čakal na pomoc. Po polročných bojoch, keď sa úspechy zriedkavo prikláňali raz na jednu, iný raz na druhú stranu, na jar 47 pred n. l. dorazili na pomoc Caesarovi posily, ktorým velil Mithriades z Pergamu. S týmito posilami sa mu podarilo úspešne spojiť a rozbiť alexandrijskú obranu (tzv. bitka na Níle 13. januára 47 pred n. l.).¹³ Mladý Ptolemaios sa utopil na jednej z preťažených ustupujúcich lodí. Na druhý deň vstúpil Caesar bez väčšieho odporu do Alexandrie a na trón dosadil Kleopatru so svojim desaťročným bratom Ptolemaiom XIV.¹⁴ Dnes už ťažko odpovedať na otázku, prečo Caesar nevyužil svoju prevahu a neurobil z Egypta rímsku provinciu. Možno, že mu v tom bránil závet Ptolemaia XII., alebo diplomacia Kleopatry, ktorej výsledkom bol milostný pomer s Caesarom. Isté je však, že koncom apríla 47 pred n. l. porodila Kleopatra syna, ktorý dostal meno Ptolemaios Caesar (neskôr nazývaný Caesarion – Cezárček). S najväčšou pravdepodobnosťou to bol Caesarov syn, aj keď niektorí antickí historici sa to pokúšali vyvrátiť a považovali to buď za tienistú stránku Caesarovho života, alebo jeho otcovstvo v tomto prípade jednoducho vylúčili.¹⁵ Caesar ešte pred narodením dieťaťa išiel z Egypta, aby usporiadal pomery v ostatných častiach ríše. V Egypte zanechal tri légie pod vedením Rufióna, syna prepustenca. Jeho nízky pôvod a zaviazanosť Caesarovi dávali záruky, že moc, ktorú mu zveril, nezneužije.¹⁶ Kleopatra si chcela poistiť svoje diplomatické úspechy, a tak sa vypravila so svojim sprievodom začiatkom leta 46 pred n. l. do Ríma, kde chcela uzavrieť spojeneckú zmluvu medzi obidvoma štátmi. Caesar padol v senáte pod dýkami zástancov republiky 15. marca 44 pred n. l. a predstavy Kleopatry o veľkej ríši, v ktorej by mohla vládnuť po boku Caesara v Alexandrii, sa rozplynuli. Po zistení, že v Caesarovom závete bol uznaný za syna a jediného právoplatného dediča vnuk jeho sestry Gaius Octavianus, vrátila sa späť do Egypta a čakala na ďalšiu príležitosť. Niekoľko mesiacov po návrate umrel aj mladý Ptolemaios a za nového vládcu bol menovaný Ptolemaios Caesar ako Ptolemaios XV. Filopatór Filométór (Milujúci ota, Milujúci matku).

V roku 43 pred n. l. bol v Ríme utvorený druhý triumvirát a jeho predstavitelia si za hlavnú úlohu vytýčili prenasledovanie Caesarových vrahov a usporiadanie záležitostí republiky. V októbri 42 pred n. l. sa to podarilo. Spojené vojská prenasledovaných senátorov Cassia a Bruta porazil Octavianus pri Filippi. Po porážke volili obidvaja radšej smrť rukou najbližších.¹⁷ Po týchto udalostiach sa Octavianus vrátil riešiť situáciu v Itálii a Antonius mal za úlohu usporiadať pomery na východe. Kleopatra toto rozhodnutie privítala, lebo sa s Antoniom poznala. V tomto období sa však vynorili aj ďalší záujemcovia o egyptský trón. Arsinoe, sestra Kleopatry, ktorá žila v Artemidinom chráme v Efeze a istý muž vo Fénickom Arade, ktorý sa vydával za Ptolemaia XIII., zmiznutého v roku 47 pred n. l. v bitke pri Níle.¹⁸

Antonius a Kleopatra sa stretli v prístave v Tarse a poslovia ho vopred vzájomne dohodli. Ako sa zdá, Kleopatra si tu Antonia úplne podmanila. Appiános píše: „... ochabla Antoniova do tej doby všestranná a výnimočná činnosť a dialo sa to, čo si zaumienila Kleopatra, bez rozlišovania, či ide o záležitosti morálne únosné a spravodlivé“.¹⁹ Zrejme aj zavraždenie Arsinoe a údajného Ptolemaia XIII. má spojitosť s tvrdením Appiána.

Na jeseň 40 pred n. l. uzavreli triumvírovia novú dohodu v Brundisiu. Rozdelili si impérium na tri časti: východnú časť dostal Antonius, západnú Octavianus a Afriku Lepidus. Spojenec-

¹³Podrobnejšie v diele CAES., B. A.

¹⁴JUDEICH, W.: Caesar im Orient, Leipzig 1885, s. 99 – 106.

¹⁵SUET., IUL., 52, tamže AUG., 17 s Caesarovým otcovstvom nesúhlasia, Appiános sa o tomto nezmieňuje.

PLUT., Alex. a Caes., 49 píše, že za krátky čas po tom, ako Caesar opustil Egypt, Kleopatra porodila syna, ktorého Alexandrijčania nazývali Kaisariónom.

¹⁶SUET., IUL., 76.

¹⁷APP., B. C., 4, 113, 131.

¹⁸APP., B. C., 5, 9.

¹⁹Tamže.

tvo bol spečatené svadbou – Antonius si vzal za manželku Octavianovu sestru Octaviu. Do Egypta sa vrátil až na jar 38 pred n. l. S Kleopatrou sa stretol v Sýrii, kde priviedla aj ich deti Alexandra Hélia a Kleopatru Seléné, ktoré sa narodili po Antoniovom zimnom pobyte v Alexandrii roku 40 pred n. l. Tu Antonius Kleopatre daroval mesto Chalkis v Sýrii, územia v Kilikii, na Kréte a uznal Kypros ako egyptskú dŕžavu. Kleopatra však žiadala viac – najmä Palestínu a Arábiu, ktoré boli kedysi egyptským panstvom. Nakoniec sa jej podarilo získať aspoň malú časť Judey.

Začiatkom roku 35 pred n.l sa Antonius znovu pripravoval na ťaženie proti Partom. Získal podporu bývalého partského spojencu – médskeho kráľa, a tak výprava vyrazila až roku 34 pred n. l. Ťaženie bolo úspešné a Antoniovi sa podarilo zajať partského kráľa Artavasda a jeho dvoch synov. Na jeseň toho istého roku sa potom konal triumfálny pochod víťazného Antonia, a to proti všetkým tradíciám v Alexandrii. Na slávnostnom zhromaždení v Gymnasii potvrdil, že Kleopatra bola Caesarovou manželkou a mladý Ptolemaios Caesar je Caesarovým vlastným synom. Zároveň im zveril vládu nad Egyptom a nad Kyprom. Šesťročný Alexander Hélios dostal Arméniu, Médiu a Partskú ríšu, Kleopatra Seléné Kyrenaiku a Lýbiu a najmladší Antoniov potomok Ptolemaios Filadelfos Sýriu a Kilikiu.²⁰ Tieto udalosti umožnili v Ríme Octavianovi rozvíjať proti Antoniovi kampaň. Nasledujúce udalosti ukazovali predzvesť vojny. So zbrojením začal Octavianus v Itálii a na východe v Efeze zhromažďovať vojsko Antonius.²¹ Octavianus aj napriek všetkým opatreniam mal v Ríme menšiu popularitu ako Antonius. Aby stiahol podporu na svoju stranu, získal od vestálok Antoniov závet a dal ho čítať na zasadaní senátu. V závete bolo prakticky všetko, čo Antonius vyhlásil na zhromaždení v Gymnasii. Toto sa stalo zámkienkou na ďalšie osočovanie Antoniovej osoby a následne vzrástla popularita Octaviana.

Na jeseň 32 pred n. l. zložili mestá Itálie slávnostnú prísahu vernosti Octavianovi a nasledovali ich aj mestá západných provincií. Nakoniec vykonal Octavianus akt vypovedania vojny, no nevypovedal ju Antoniovi, ale Kleopatre. K vojenskému stretu došlo 2. septembra roku 31 pred n. l. v zátok pri myse Actium na Epirejskom pobreží. Východnému loďstvu velili Antonius, Sosius a Marcus Octavius. Západnému Agrippa, Messala a Octavianus. Octavianovo loďstvo pod vedením Agrippu blokovalo východ z Ambrakijského zálivu, kde kotvilo Antoniovo loďstvo. Antonius sa však snažil blokádu prelomiť. Jeho loďstvo sa skladalo zo 170 rímskych a 60 ľahkých egyptských lodí, ktoré mu poslala na pomoc Kleopatra. Octavianovo loďstvo malo 260 lodí. Boli to nevelké plavidlá, vyznačujúce sa veľkou rýchlosťou a obratnosťou. Vlastný vojenský stret sa odohral v úzkej plýtkej úžine tvoriacej vchod do Ambrakijského zálivu. V rozpútanej bitke ľahké Octavianove lode začali ukazovať svoju prevahu. Egyptské lode stáli v druhom rade Antoniovej zostavy a v rýchlosti a obratnosti mohli smelo súperiť s Octavianovými plavidlami. Vo chvíli, keď Antonia najkritičnejšej, opustili všetky egyptské lode postavenia a zamierili do Egypta. Keď Antonius videl čo sa deje, rýchlo so svojou vlajkovou loďou nasledoval Kleopatru a jej lode. Jeho útek rozhodol o osude celej bitky. Lode zbavené velenia bojovali udatne, ale ich akcie neboli koordinované. Octavianove lode neboli dost' silné, aby mohli dobývať nepriateľské lode, a preto Agrippa rozkázal vrhať na ne zápalné látky. Tento spôsob boja bol neobyčajne účinný. Väčšina lodí zhorela a len niekoľko z nich sa dostalo do zajatia. Bitka sa skončila Octavianovým víťazstvom.²² O sedem dní na to prešla na Octavianovu stranu aj Antoniova pozemná armáda, po tom čo ju opustili dôstojníci na čele s Canidiom Crassom. Antonius a Kleopatra už nemohli počítať s víťazstvom. 1. októbra 32 pred n. l. vstúpil bez boja Octavianus so svojimi štyrmi légiami do Alexandrie. Antonius a Kleopatra spáchali samovraždu, sedemnásťročného Ptolemaia Caesara dal víťaz

²⁰PLUT., ANT., 54, KRAWCZUK, A.: Kleopatra..., s.141, 142.

²¹PLUT., ANT., 56.

²²KOSIARZ, E.: Námorné bitky. Bratislava, PRAVDA 1984, s. 37, 38.

na úteku do Indie zavraždiť a mladšie deti Antonia a Kleopatry vychovávala neskôr v Ríme Octavia.²³ V roku 31 pred n.l. bol Egypt definitívne začlenený do rímskej ríše ako provincia s názvom – PROVINCIA ALEXANDREAE ET AEGYPTI.

RÍMSKE LÉGIE V EGYPE

Od roku 27 pred n. l. sa stalo rímske vojsko stálym, na rozdiel od predošlého námezdného. Zmeny, ktoré zaviedol v armáde už Marius (rozdelil légiiu na 10 kohort po troch manipuloch a za znak jej dal strieborného orla s rozopätými krídlami – aquila), sa osvedčili už v Caesarovom vojsku a trvali skoro v nezmenenej forme až do roku 300 n. l. Organizácia a taktika armády ostali tie isté. Zdokonalené boli len technické oddiely, bolo upravené povyšovanie dôstojníkov, zlepšilo sa postavenie centuriónov väčším žoldom (namiesto dvojnásobného žoldu prostého vojaka bol pre nich zavedený žold päťnásobný). K légiiám a kohortám boli určení stáli lekári a zriadené lazarety s vlastnými úradníkmi a ošetrovateľmi.²⁴ Aj počet vojakov sa v období cisárstva postupne zväčšil. Už Caesar stál na čele 60 légiií, ale zredukoval ich na 28. Antoniova armáda mala asi 200-tisíc mužov. Za vlády Oktaviana, ktorý prijal meno Augustus, pretrvával počet légiií, ktoré zredukoval Caesar, pričom 25 z nich bolo trvale umiestnených na hraniciach impéria. Až cisár Marcus Aurelius zväčšil počet légiií na 30, z dôvodu vojen proti Markomanom a Kvádom na Dunaji.

Po víťazstve nad Egyptom umiestnil Augustus na jeho území tri légie spolu s pomocnými kohortami, teda dohromady asi 23-tisíc mužov. Tento počet bol v tomto období skoro o polovicu väčší ako vo všetkých ázijských provinciách²⁵, čo bolo dané strategickou polohou, postavením Egypta ako provincie a jeho hospodárskym významom. V 1. storočí n. l. sa počet légiií v Ázii zväčšil. V Sýrii boli umiestnené tri – IV. Scythica, XII. Fulminata a VI. Ferrata. V Judei takisto tri – V. Macedónia, X. Fretensis a XV. Apollinaris. Spomínaný počet vojakov v Egypte zahrňoval 3 légie, 9 pomocných kohort a 3 jazdecké kavalérie. Hlavným veliteľom tejto mohutnej armády bol egyptský prefekt, ktorému bezprostredne podliehali legáti légiií. Na rozdiel od ostatných provincií, kde armáda podliehala bezprostredne senátu. Vojsko bolo delené na tri divízie v rámci geografického členenia krajiny. Jedna légia bola umiestnená v Alexandrii, druhá légia v pevnosti Babylon, predtým v Memfise a tretia striedavo v Kopte a v Tébach. Z deviatich pomocných (auxiliárnych) kohort boli tri umiestnené v Alexandrii, tri v Syené a tri podľa potreby na rôznych miestach krajiny.²⁶ Bezpečnosť Dolného Egypta bola chránená na báze trojuholníka – Alexandria, Babylon, Pelusium. Komunikácia medzi týmito bodmi bola zabezpečená riečnou cestou – ramenami Nílu a sieťou ciest. Strategická hodnota Babylonu bola v tom, že bol spojivkom medzi Deltou a horným údolím Nílu. Pevnosť Pelusium bola kľúčovou pozíciou v krajine. Bola tu stála ozbrojená posádka, ktorá chránila pobrežnú cestu zo Sýrie a ochraňovala tak Egypt od arabských nájzdov. Posádka v Alexandrii mala ochraňovať krajinu od mora. A takisto pravdepodobne aj cestu z Memfisu do Alexandrie, smerom ku Cyrenaike chránili osobitné posádky. Správnym a vojenským strediskom Horného Egypta boli Téby. No obchodným centrom, ktoré bolo východiskom obchodu v Červenom mori bol Koptos. Ce-

²³SUET., AUG., 17, 18, podrobnejšie o tom PLUT., ANT., 81.

²⁴OTRUBA, E. – CARMINE, A.: Přehled válečného dějepisu, díl 1, Od starověku do válek napoleonských. Praha 1922, s. 29,30.

²⁵MOMMSEN, Th.: Römische Geschichte V. Leipzig 1932, s. 592.

²⁶BELL, H. I.: CAH, IX, 1, Cambridge 1936, s. 240.

lé stredisko obchodu okolo Koptu bolo dané za vlády Augusta pod správu vojenského dôstojníka s titulom „praefectus Berenices“, ktorý bol zároveň zodpovedný za riadenie všetkých baní v Egypte.²⁷

Alexandrijskou légiou bola legio XXII Deiotariana. Bol to pôvodne galatský regiment, ktorý vytvoril podľa rímskeho vzoru galatský kráľ Deiotarus.²⁸ Táto légia bola umiestnená na predmestí Alexandrie v Nicopoli, ktorú založil Augustus po víťazstve nad Antoniom na mieste svojho víťazstva.

Légia pôsobiaca v Babylone nebola v období vlády Augusta identifikovaná. Sú však domnienky, že to bola legio XII Fulminata, ktorá bola neskôr umiestnená v Sýrii. V roku 23 n. l. bola légia z Babylonu prevelená a jej miesto zaujal len pomocný regiment.²⁹

Tébskou légiou bola legio III Cyrenaica.

K hraničným silám provincie patrili takisto aj námorné a riečne sily. V období cisárstva disponoval Rím ôsmimi námornými eskadrami (dve v Itálii a jedna v Galii, v Británii, Líbyi, Alexandrii, v Sýrii a v Ponte) a troma flotilami (Rýn, Bodamské jazero a Dunaj). V Egypte bola takouto silou Classis Alexandrina, stará flotila, ktorej predchodkyňa bojovala už za čias Ptolemaiovcov. No nebola klasickou vojnovou flotilou. Podobne ako Classis Carpathia zabezpečovala prepravu egyptských oddielov do hlavného mesta³⁰ a lode hliadkujúce na pobreží pri Alexandrii a na Nile vykonávali aj pohraničnú colnú kontrolu. Rovnako pri prevoze kontingentu obilia a iného tovaru do Ríma bola zodpovedná za ozbrojený sprievod nákladných lodí. Classis Alexandrina mala za úlohu udržiavať pobrežné vody bez pirátov, ktorí boli pre obchod s Egyptom veľmi nebezpeční. Niekoľkokrát situácia s pirátmi pekočila únosnú hranicu. Napríklad v roku 271 n. l., keď cisár Aureliánus dal za úlohu egyptskému prefektovi vyčistiť more od pirátov, ktorí ohrozovali obchodné lode.³¹

Spomínané légie neboli umiestnené na území Egypta stále. Často ich vymieňali a posielali do iných častí impéria. Tento pohyb bol intenzívnejší najmä v období vojnového ohrozenia alebo v období veľkých povstaní. Legio XXII Deiotariana bola považovaná za stálu brannú silu Egypta, a tak bola posielaná len do susedných provincií Sýrie a Afriky v čase ich ohrozenia.³² Legio III Cyrenaica sídliaca pri Tébach, bola neskôr premiestnená do Nicopolu v Alexandrii. Jej vojaci potlačali povstanie Židov v roku 69 n. l. a dobývali na čele s budúci cisárom Titom vzbúrený Jeruzalem.³³ V roku 106 n. l., v období vlády cisára Trajána, legio III Cyrenaica opustila Egypt a bola umiestnená v Arábii. Nahradila ju legio II Trajána. Do týchto čias legio III Cyrenaica, okrem trvalého pôsobenia v Egypte, bola podľa potreby posielaná na rôzne miesta – do Itálie, Galie, Bithynie, Galatie, Cyrenaiky, Trácie a Sýrie. V roku 193 n. l. stála legio III Cyrenaica na strane uzurpátora Pescenia Nigra.³⁴

Predtým ako bola Legio II Traiana umiestnená na území Egypta, pomáhala v bojoch s Dákmi. V Egypte bola bez prestávky v rokoch 119 – 127 n. l., ale neskôr bola nasadzovaná aj v iných provinciách – v Afrike, Sýrii, Bitýnii, Macedónii a Panónii. Aj na egyptskom území niekoľkokrát zmenila svoje pôsobisko. Striedavo bola umiestnená na hraniciach s provinciou

²⁷C.I.L. III,13580, ANN. ÉPIG. 1910, č. 207.

²⁸BELL. ALEX., 68, 2, BELL, H., I.: CAH, IX, 1, Cambridge 1936, s.240, SVOBODA, L. a kol.: Encyklopedie antiky. Praha 1973, s.134 – kráľ Galatie v 1. stor. pred n. l., v období obĽ vojny medzi Caesarom a Pompeiom sa pridal k Pompeiovi, neskôr bol obĽalovaný, že chcel zabiť Caesara v období, keď pôsobil v Ázii.

²⁹Túto domnienku potvrdzuje STRAB., XVIII 1, 12/797, 1, 30/807.

³⁰THEODOS., XII 5,32, XIV 26,1, GROSSE,R.: Römische Militargeschichte von Gallienus bis zum Beginn der byzantinischen Themenverfassung, Berlin 1920, s. 311.

³¹ZOSIM., I, 44, REINMUTH, O., W.: The prefect of Egypt from Augustus to Diocletian, Leipzig 1935, s. 121.

³²KUBITSCHKEK, S., W. – RITTERLING,H.: LEGIO. Pauly's Realencyclopädie der classischen Altertums-wissenschaft, XXIV.HALBBD, Stuttgart 1925, 1795.

³³TAC., HIST., V, 1.

³⁴KUBITSCHKEK, S. W. – RITTERLING, H.: LEGIO. Pauly's Realencyclopädie der classischen Altertums-wissenschaft, XXIV. HALBBD, Stuttgart 1925, 1510.

Afrika v pevnosti Paraetionium, v meste Tanis a v Tébach. Jej posledným pôsobiskom bol spolu s legio XXII Deiotariana Nikopolis.

V rokoch 23 – 109 n. l. boli v Egypte len dve légie – XXII. Deiotariana a III. Cyrenaica.³⁵ V období vlády Trajána bola do Alexandrie prevelená legio II Trajána. Od roku 119 n. l. boli XXII. a III. légia z Egypta odvolané a ostala tu len jedna II. Trajána. Za vlády cisárov Traiana a Hadriána bojovala proti židovským povstaniam, vyznamenala sa aj v bojoch Marka Aurélia proti uzurpátorovi Avidiovi Cassiovi a za vlády Caracallu v roku 213 n. l. bola kľúčovou jednotkou v bojoch proti Alemanom.³⁶

Dva razy krátko pôsobila v Egypte aj legio XV Apollinaris, ktorá mala svoj hlavný tábor v Sýrii. V roku 61 n. l. tvorila jadro expedície, ktorú vyslal cisár Nero do Núbie. V roku 66 n. l. od jari do zimy bol jej pobyt spojený s povstaním Židov. Dostal ju prefekt Tiberius Alexander spolu s ďalšími kontingentmi s provincie Afriky. V zime tohto roku odišla pod velením Tita späť do Sýrie.

Celá armáda rímskeho impéria mala v období principátu 350-tisíc vojakov. Tento stav sa každoročne zmenšoval pri prepúšťaní z činnej služby, o padlých vo vojnách a takisto aj o vojakov, ktorí zomreli pri epidémiách. Preto bolo potrebné tieto stavy každoročne dopĺňať. Pri odvodoch v Egypte sa do spojeneckého vojska mohli dostať len muži patriaci ku grécko-egyptskej vrstve, pričom rodený Egypťan mohol slúžiť jedine v loďstve. Táto prax bola bežná už v ptolemaiovskej armáde.³⁷

Légie v Egypte plnili rôzne úlohy. Ich hlavnou úlohou bola ochrana južných hraníc provincie a ochrana severného pobrežia. Takisto zabezpečovali vnútorný poriadok a ochranu hlavného mesta Alexandrie, a preto bola jedna alebo dve z nich umiestnené na predmestí v Nicopoli. Najzávažnejšou úlohou bolo zabezpečiť Egypt vnútorne proti povstaniam a uzurpáciám, ktoré boli v strategicky a hospodársky výhodnej provincii príliš nebezpečné. Do Egypta sa totiž dal ťažko podniknúť vpád po súši. Od západu bola provincia chránená Lýbijskou púšťou, z južnej strany sústavou pevností Elephantine, Syené, Philae, prípadne Hieria Sykaminos a ťažko splavnými úsekmi Nílu. Od východu bol Egypt dokonale chránený Červeným morom. Severnou hradbou krajiny bolo takzvané Egyptské more, v ktorom bol nedostatok prístavov. Rovnako alexandrijský prístav bol ťažko prístupný lodiam aj v mieri, pretože vstup doň bol tesný a pre podmorské skaly sa v ňom dráha lodí prudko zatáčala. Okrem toho prístav, samotná Alexandria i priľahlý ostrov Faros boli obohnané mohutnými hradbami.³⁸

Veľmi ťažká situácia pre poriadkové sily v egyptskej provincii vznikla na prelome 2. a 3. storočia n. l., keď sa rozmožol útek roľníkov z pôdy, ktorí hľadali obživu okrádaním a vraždením. V tomto období sa ďalším zvyšovaním daní vyhrotila situácia do tej miery, že sa „banditizmus“ stal v niektorých oblastiach prakticky jediným zdrojom obživy. V tejto situácii nepomohli ani symbolické daňové úľavy, ba ani rôzne edikty prefektov, ktoré vyzývali utečencov, aby sa vrátili na svoje hospodárstva.³⁹

Jedným z poslanií légii umiestnených v Egypte bola aj ďalšia územná expanzia, ale prvé a posledné útočné akcie smerujúce za hranice provincie, usilujúce sa rozšíriť moc Ríma v Ázii a v Afrike, viedli len prví traja prefekti za vlády cisára Augusta. Cornelius Gallus potlačil úspešne veľké povstanie v Hornom Egypte, vybojoval hranicu na juhu s Etiópiou a uzavrel s Etiópcami mierovú zmluvu.

Aelius Gallus viedol výpravu do Arábie Felix, ktorá sa však skončila neúspechom. Vojsko bolo vyradené z boja nie celkom vinou velenia, ale hlavnou príčinou bola epidémia a nedostatočný prísun posíl a zásob.

³⁵TAC., ANN., IV,5.

³⁶KUBITSCHKE, S.W. – RITTERLING, H.: LEGIO..., 1488.

³⁷HOŠEK, R. – MAREK, V.: Řím Marka Aurelisa, Praha 1990, s. 189.

³⁸FLAV. JOS., Bell. Jud., IV,606 – 615.

³⁹Podrobnejšie o tom STEBNICKA, K.: Bandytyzm w Egipcje Rzyskim, MEANDER 7 – 8, Warszawa 1991, s. 309 – 317.

Veliteľské schopnosti preukázal aj prefekt Gaius Petronius pri vedení výpravy proti núbijskej vládkyni Kandaké. Rozšíril južnú hranicu provincie a cisár s núbijskými vyslancami podpísal zmluvu na ostrove Samos.

Po týchto negatívnych skúsenostiach bolo v neskorších časoch velenie armády v Egypte väčšinou zverené niekomu inému, kompetentnejšiemu, ako bol prefekt. Zvyčajne to bol legát niektorej légie, ktorý často spĺňal aj sudcovskú povinnosť. Najťažšie obdobie nastávalo pre armádu, a najmä prefekta, keď prišiel do Egypta, do svojej osobnej cisárskej provincie, sám panovník a bolo potrebné zachovať jeho bezpečnosť. Mnohí cisári osobne navštívili Egypt, no nie vždy sa táto návšteva skončila úspešne a pokojne. Už v roku 21 pred n. l. ho navštívil cisár Octavianus Augustus v rámci svojej návštevy východných provincií.

V piatom roku panovania cisára Tiberia navštívil Egypt jeho syn Germanicus. Cisár s touto návštevou nesúhlasil, lebo Germanicus bol medzi vojakmi aj v hlavnom meste Alexandrii veľmi populárny. V Egypte v tom istom čase zúrila hladomor, lebo všetky zásoby obilia boli intenzívne vyvážené do Ríma. A tak bol v tomto ťažkom období strategicky výhodný Egypt zvlášť zraniteľný a mohol sa stať východiskom pre uzurpovanie cisárskej moci. Tiberiove obavy sa však nenaplnili, i keď všetko tomu nasvedčovalo. Germanicus znížil ceny obilia tým, že otvoril štátne sýpky. Na verejnosti sa pohyboval bez sprievodu, čo bolo v meste, akým bola Alexandria, dosť nebezpečné. Tiberius ostro odsúdil najmä to, že proti Augustovmu nariadeniu vstúpil do Egypta bez cisárskeho dovolenia.⁴⁰ Germanicus však nevedel, lepšie povedané nechcel vedieť, že jeho cesta vyvoláva výčitky. Pri svojej plavbe po Níle navštívil Kanopos a Téby. Tiberiove obavy sa však čoskoro rozplynuli. Germanika totiž po návrate z Egypta v Sýrii zavraždil tamjší správca Gneus Pisonius.⁴¹ (Aj cisár Nero v období svojej vlády navštívil Egypt a dal si po tejto návšteve vystavať vilu v egyptskom štýle.)

Egyptská provincia sa stala osudovou pre veliteľa Flavia Vespasiana. Do Egypta prišiel ako skúsený vojak a veliteľ a odchádzal z neho ako cisár, keď ho tu légie na čele s prefektom Tiberiom Alexandrom v roku 69 n. l. vyhlásili za cisára.⁴²

Cisár Hadrián dvakrát navštívil Egypt – v roku 122 n. l. a v roku 130 n. l. Pri svojej druhej návšteve aj spolu so svojou manželkou Sabinou dal obnoviť „spievajúce“ Memnonove kolosy⁴³, ktoré podľa antických autorov po tomto zákroku začali znova vydávať kvilivý zvuk pripomínajúci spev. Pri tejto návšteve sa v Níle utopil Hadriánov obľúbenec Antinoos a na jeho počesť cisár založil na brehoch Nílu nové mesto Antinoupolis a zaviedol nový Antinoov kult.⁴⁴

V roku 152 n. l. si pri svojej návšteve Antoninus Pius musel zachraňovať pred povstalcami holý život. Zachránil sa len tým, že dal hladujúcim davom rozdať potraviny a obilie.

Návšteva cisára Caracalla v roku 215 n. l. sa neslávne zapísala do dejín Egypta. Jeho pobyt sa sústredil najmä na Alexandriu, do ktorej vstúpil aj so svojím vojskom. V chrámoch obetoval bohom a navštívil aj hrob Alexandra Veľkého. Správal sa tak, akoby jeho návšteva nesledovala iné, iba šľachtné ciele. V skutočnosti sa tu schyľovalo k strašným udalostiam, ktorých príčiny sa dodnes nepodarilo celkom objasniť.⁴⁵ Caracalla prikázal, aby sa všetci mladí muži zhromaždili na nejakom priestranstve, lebo chce na Alexandrovu počesť zostaviť falangu. Mladíci sa postavili do radu a cisár si ich starostlivo poobzeral. Nič netušiacich nastúpených obklúčilo vojsko a cisár sa nenápadne z davu vytratil. Na znamenie časť vojakov začala útočiť na celé zhromaždenie a časť hlbila na okraji námestia priekopu. Do tejto priekopy hádzali teľá ľudí, medzi nimi aj tých, ktorí neboli mŕtvi, iba ranení. Pri tomto vraždení padlo za obeť

⁴⁰TAC., ANN., II, 59 – 61.

⁴¹SUET., TIB., 52, TAC., ANN., II, 69.

⁴²SUET., VESP., 5, TAC., ANN., II, 79.

⁴³TAC., ANN., II, 61.

⁴⁴AMM. MARC., 22, 16, SHA., HADR., 14, MOMMSEN, Th.: Das Weltreich der Caesaren. Leipzig 1933, s. 407.

⁴⁵HEROD. IV, 8 – IV, 9.

okolo sto tisíc ľudí.⁴⁶ Herodiános opisuje len súkromné pohnútky cisára, ktoré ho viedli k tejto akcii. Alexandrijčania sa podľa Herodiána Caracalovi vysmievali. Celé toto vraždenie bolo skôr odzvou na nábožensko-politické nepokoje na začiatku Caracallovej vlády v Egypte a nedá sa vylúčiť ani to, že sa obyvatelia egyptskej metropoly vzbúrili proti náboru do vojska, ktorý chcel Caracalla urobiť pred ďalším ťažením proti Partom.

Cisári boli v 3. storočí n. l. viackrát nútení navštíviť „večne nepokojnú provinciu“ pri ťaženiach proti uzurpátorom, ktorí sa pokúsili strhnúť moc v ríši na seba. Takisto aj cisár Dioklecián sa osobne zúčastnil výpravy do Egypta proti uzurpátorovi Domitiovi Domitianovi, ktorý získal moc na čele kmeňa Blemjov. Na tejto výprave bol aj mladý Konštantín, budúci cisár.⁴⁷

Dioklecián pri svojej reorganizácii ríše v rokoch 295 n. l. a 296 n. l., rozdelil Egypt na tri časti: Aegyptus Iovia, Aegyptus Herculia a Thebais. Ústredím týchto reforiem bola vojenská reforma, ktorá prebiehala niekoľko rokov a dokončil ju až Konštantín a jeho nástupcovia. Pred touto reformou boli légie rozmiestnené v jednotlivých provinciách a boli tak tesne spojené s miestom, kde sídlili, že v prípade potreby bolo veľmi ťažko premiestniť ich na iné hranice. Od Diokleciánovej doby bolo zavedené rozdelenie vojska na dve základné kategórie: na pohraničné vojsko (limitanei), ktoré bolo neustále v určitom pohraničnom pásme a na mobilné jednotky (comitatenses), ktoré bolo možné podľa potreby preveliť z jedného úseku na druhý. Tak bolo možné za pomerne krátky čas premiestňovať vojská tak, aby sa neodkrývali hranice. Samozrejme, že vojenská reforma zasiahla aj egyptskú provinciu, kde bolo tiež zmenené rozmiestnenie armády.

V Nicopoli boli umiestnené dve légie pre provinciu Aegyptus Iovia – III Diokleciána a II Trajána. Pevnosť Babylon, ako vojenské centrum provincie Aegyptus Herculia, bola obsadená časťami bývalých dunajských légii a kompletnými légiami – legio V Macedonica a legio XIII Gemina. V Tébach – Diospolis magne, bol umiestnený jeden pár légii legio I Maximiana a legio II Flavia Constantia.⁴⁸

Celá reorganizácia armády v Egypte a na iných miestach ríše nezabránila ďalším povstaniam a celkovému úpadku rímskej moci na východe.

PREFEKTI A ICH POSTAVENIE

Egyptská provincia mala medzi ostatnými provinciami špecifické miesto. Pre svoju výbornú polohu a bohatosť potravinových zdrojov sa stala osobnou cisárskou doménou. Cisári sa vždy obávali vzdorocisárov vyhlásených v Egypte a s neobyčajnou krutosťou vyhladzovali povstalcov po roľníckych alebo iných povstaniach. Rímsky cisár sa podobne ako Ptolemaiovcí stal egyptským kráľom, na reliéfoch sa dával zobrazovať s korunou Horného a Dolného Egypta, jeho meno sa v hieroglyfoch zapisovalo do kartuše (hieroglyfického znaku pre meno pannonníka). Sám v Egypte vystupoval ako boh a spasiteľ a „večne žijúci obľúbenec Ptahov a Isidin“.⁴⁹

Cisár Augustus zakázal vstúpiť na pôdu Egypta senátorom a rímskym jazdcom bez jeho povolenia pre už spomínané dôvody.⁵⁰ Ako svojho zástupcu vymenoval v Egypte prefekta, pričom

⁴⁶HEROD. IV, 9, 2.

⁴⁷PFISTER, K.: Der Untergang der antiken Welt, Leipzig 1942, s. 219.

⁴⁸KUBITSCHKEK, S. W. – RITTERLING, H.: LEGIO. Paulys Realencyclopädie der classischen Altertums-wissenschaft, XXIV. HALBBD, Stuttgart 1925, 1356.

⁴⁹MAŠKIN, N. A.: Dějiny starověkého Říma, Praha 1957, s. 406.

⁵⁰TAC., ANN., II, 59, TAC., HIST., I, 11, o postavení Egypta v rámci Rímskej ríše ešte: JOS. FLAV., IV, 605 – 615, AMM.MARC., 22,16, PAT.VELL.,HIST.,II, 39.

jeho postavenie sa zhodovalo s postom miestokráľa. Prefekt Egypta bola najvýznamnejšia funkcia, ktorú mohol príslušník z radov jazdcov zastávať. (Jazdci zastávali okrem toho aj nižšie kňazské funkcie.) Jazdecké postavenie sa dedilo. Sú známe celé generácie jazdcov, ktorí zastávali významné úrady v celej ríši. Napríklad Iulius Aquila, egyptský prefekt v rokoch 10 – 11 n. l. pochádzal zo starého jazdeckého rodu. Jeho otec bol tiež z tohto stavu a v roku 58 pred n. l. bol prokurátorom Bitýnie.⁵¹

Prefekt bol jediný úradník v Egypte, ktorý bol priamo zodpovedný cisárovi. V prvých rokoch cisárstva bol nielen veliteľom légií na území provincie, ale aj hlavou civilnej správy. V rozhodovaní mal širokú autonómiu, rovnako ako celý Egypt mal do istej miery separátnu administratívu. Do úradu bol menovaný, niekedy aj volený. Len jediný prefekt Mussius Aemilianus bol vymenovaný aj zvolený.⁵² Muž, ktorému bola do rúk zverená taká dôležitá provincia, akou bol Egypt, musel byť schopný jednak po administratívnej stránke a musel mať takisto aj nejaké vojenské skúsenosti. Pevný termín začiatku a konca zastávania tohto úradu neexistoval, ale keď mal cisár podozrenie, že v rukách prefekta sa nebezpečne zhromažďuje moc, radšej ho odvolal. Preto sa žiadny prefekt neudržel v úrade viac ako sedem rokov a ani jeden z nich nezastával úrad viac ako raz. Neexistuje presná evidencia týchto úradníkov. Zoznam O. W. Reinmutha je urobený podľa zmienok v prameňoch, ale nie je úplný a má mnoho nedostatkov.⁵³

Po rímskom podmanení Egypta v roku 30 pred n. l. ustanovil cisár Augustus za prefekta svojho najlepšieho priateľa, básnika Cornelia Galla. Obaja boli priateľmi už od detstva a Gallus bol uznávaný ako jeden z najlepších Augustových dôstojníkov a administrátorov.⁵⁴ Osobne, po boku budúceho cisára, sa zúčastnil dobývania Egypta. Bol jedným z veliteľov, ktorí velili štyrom Octavianovým légiám dobývajúcich Faros a Alexandriu.⁵⁵ Po svojom menovaní do funkcie bol Gallus poverený, aby jeho vojaci vyčistili všetky zavlažovacie kanály, ktoré boli zanesené nánosmi bahna, a tak znovu zveľadili závlahový systém, dôležitý pre hospodárstvo krajiny.

Nový prefekt však pokoj v provincii nedokázal udržať. Ešte v roku 30 pred n. l. povstalo obyvateľstvo piatich miest v Thebaide. Toto povstanie vypuklo ako dôsledok zvýšenia daní, ktoré už za vlády posledných Ptolemaiovcov dosahovali hranicu únosnosti. Nie je vylúčené, že povstalcov podporovalo aj kňazstvo, pretože Augustus sa snažil obmedziť jeho moc tým, že skonfiškoval pôdu patriacu chrámom. Gallus v priebehu pätnástich dní zlikvidoval povstanie a podrobil si päť miest Thebaidy – Borexis, Koptos, Keramik, Ophieon a Diospolis megale (Téby).⁵⁶ V tomto období bola k provincii pričlenená aj časť Dolnej Núbie, jej južná časť – Triakontaschoinos a bolo potlačené povstanie v Heroonpolise. Cornelius Gallus šikovne využíval moc, ktorá mu bola zverená. A tá veľmi narastala a nebezpečne sa začal hromadiť aj majetok prefekta. Preto bol v roku 26 pred n. l. obvinený z drancovania provincie. Tieto obvinenia a následné vyhnanstvo,⁵⁷ do ktorého ho poslal Augustus, ho dohnali až k samovražde.⁵⁸ Cisár mu ani po smrti neodpustil a odsúdil ho na DAMNATIO MEMORIAE – vyhladenie pamiatky, t. j. zahľadenie Gallovoho mena na všetkých nápisoch.⁵⁹

⁵¹STEIN, A.: Der römische Ritterstand. München 1927, s. 77.

⁵²REINMUTH, O. W.: The prefect from Augustus to Diocletian, Leipzig 1935, s. 131 – 139.

⁵³Tamže, s. 5.

⁵⁴Tamže.

⁵⁵STEIN, A.: Cornelius Gallus. Paulys Realencyklopädie der classischen Altertumswissenschaft, 8 HALBBD. Stuttgart 1925, 1342 – 1346.

⁵⁶DITTEENBERGER, W.: OGIS 654, RANOVIČ, A. B.: Vostočnyje provincii Rimskoj imperii. Moskva 1949, s. 167.

⁵⁷BURIAN, J.: Publius Ovidius Naso, Praha 1975, s. 30, Cornelius Gallus/asi 69 – 26 pred n. l./

⁵⁸AMM.MARC., XVII, 4.

⁵⁹VIDMAN, L.: Psáno do kamene – Antická epigrafie, Praha 1975, s. 19.

Cornelia Galla vystriedal v úrade roku 27 pred n. l. nový prefekt Aelius Gallus. V roku 25 pred n. l. vyslal Augustus expedíciu do nepreskúmaných oblastí južnej Arábie. Mala dosiahnuť Jemen a určiť polohu mesta Marib, v blízkosti dnešného Saná.⁶⁰ Marib (Mariaba) bola najvýznamnejším arabským mestom staroveku. Vďaka rozvoju karavánného obchodu, ktorý spájal územie Indického oceánu so Stredomorím, sa v týchto miestach vytvorila obchodná cesta, cez ktorú sa transportoval tovar ďalej, a k brehom prístavu Hadramant prichádzali lode z Indie a Afriky. Pod vedením nového prefekta Aelia Galla vyplávala prieskumná výprava z prístavu Arsinoe, neďaleko dnešného Suez. Gallus dostal rozkaz nájsť a dobyť bájne mesto Marib a získať kontrolu nad bohatou arabskou obchodnou cestou. Cisár Augustus sa chcel zmocniť obchodu s luxusným tovarom, ktorý sprostredkúvali Arabi. Expedícia pozostávala z 80 vojnových a 130 transportných lodí. Jadro armády tvorilo 10-tisíc vojakov z légii v Egypte, ku ktorým pribudli posily od vazalských kráľov – nabatejského Obodasa a židovského Heroda. Tisíc Nabatejcom z Petry velil vezír Syllaues.⁶¹ Lode plávali na juh tesne popri arabskom pobreží. Bola to ťažká plavba a mnoho lodí stroskotalo na koralových útesoch Suezského zálivu. Keď konečne pristáli, Gallus musel o niekoľko mesiacov odložiť pochod do vnútrozemia, pretože medzi vojakmi vypukla epidémia. Na jar 24 pred n. l. sa začala dlhá cesta cez vyprahnutú púšť. Hľadájúc pitnú vodu musela armáda často odbočovať z priameho smeru. Vojaci sa živili tamajšími plodinami, lebo ťavy niesli len najdôležitejšie zásoby. Pri ozbrojených zrážkach s púštnymi kmeňmi mali légie nepatrné straty. Počas únavnej cesty na juh armáda dobyla niekoľko miest, ale cieľ celej výpravy – Marib, odolal všetkým útokom. Po šiestich dňoch obliehania sa museli Rimania vzdať ďalších útokov pre húževnatý odpor obrancov a pre veľké straty. (Nie je celkom isté, či mesto, ktoré Rimania obliehali, bolo Marib) Po tomto neúspechu sa vojsko, aj bez toho vyčerpané dlhým pochodom, vydalo na spätočnú cestu, ktorá sa stala ešte útrpnejšou. Vojaci strávili v oblasti Jemenu a Hadramantu v južnej Arábii šesť mesiacov plných beznádeje a strádania. Zavedení nesprávnym smerom miestnymi sprievodcami v púšti, často strácali orientáciu. Napokon bol obvinený vezír Syllaues z Petry, že úmyselne udal Gallovi zlý smer, aby výprava nemohla vytýčiť nové trasy pre karavány, ktoré by Nabatejcov pripravili o zisky z obchodu. Skôr je však pravdou to, že Gallus chcel, zrejme z veľkých strát spôsobených epidémiou a dlhým pochodom, obviniť Syllauea, a tým zachrániť seba. Výprava sa skončila neúspechom, Aelius Gallus upadol do nemilosti a bol z funkcie egyptského prefekta odvolaný.⁶²

Za nového správcu Egypta bol vymenovaný Gaius Petronius, ktorý svoju moc využil ihneď po nastúpení do úradu v roku 23 pred n. l. V rokoch 25 a 24 pred n. l. totiž vypukol v Sýrii a Palestíne hladomor ako dôsledok dlhotrvajúcej neúrody. Kráľ Herodes, aby zabránil katastrofálnym následkom tejto neúrody, speňažil svoje poklady a nakúpil obilie v Egypte od prefekta Gaia Petronia. Ten bol jeho priateľom a poskytol mu vývozné povolenie.⁶³ V skutočnosti však Herodes a takisto Petronius na tejto „transakcii“ veľmi dobre zarobili.⁶⁴

Zdecimovanie rímskych jednotiek a neúspech spôsobený výpravou do Arábie využila núbijská vládkyňa Kandaké⁶⁵ a v roku 23 pred n. l. prekročila so svojimi vojskami južnú hranicu provincie, ktorú stanovovala dohoda Rimanov s Núbijcami na línii Syené, Elephantine a Philae. Núbijci, ktorí boli na nižšom civilizačnom stupni ako ich súper i Rimania, boli schopní postaviť tridsaťtisícovú armádu. Aj keď bola táto armáda slabo vyzbrojená – kožené štíty,

⁶⁰BARKER, F. – ROSS-MACDONALD, M., CASTELREAGH, D.: Začiatky hľadania, Bratislava 1981, s. 121, 122, MOMMSEN, Th.: Das Weltreich der Caesaren. Leipzig 1933, s. 449.

⁶¹BARKER, F. – ROSS-MACDONALD, M., s. 122, DOBIÁŠ, J.: Dějiny římské provincie syrské I. Praha 1924, s. 326.

⁶²REINMUTH, O. W.: The prefect..., s. 5, HRBEK, I. a kol.: Dějiny Afriky I., Praha 1980, s. 277.

⁶³FLAV, JOS., Pol. I, 424.

⁶⁴DOBIÁŠ, J.: Dějiny římské..., s. 315.

⁶⁵Nie je upresnené, či Kandaké bol titul alebo meno núbijskej kráľovnej.

bez mečov, len so sekerami, oštepami, prípadne kyjakmi, prenikla až do oblasti dnešného Asuánu, odkiaľ ich napokon vytlačilo desaťtisíc pešiakov a osemsto jazdcov pod velením Gaia Petronia.⁶⁶ Kandaké porazil aj v bitkách pri Pselchis⁶⁷ a Premis.⁶⁸ Rímske légie prenikli až do hlavného mesta Núbjskej ríše Napata, ktoré dobyli a zrovnali so zemou. Výprava sa dostala ďaleko na juh, no pre priveľkú vzdialenosť a s tým súvisiace náročné spojenie ďalej nepokračovala. Mierovou zmluvou na ostrove Samos roku 21 pred n. l. bol za hranicu medzi oboma ríšami stanovený južný okraj Dodekaschoinu,⁶⁹ ktorý bol zároveň zaradený do provincie ako nomos (kraj). Na najjužnejšom cípe, v meste Hiera Sykaminos,⁷⁰ bola umiestnená rímska posádka. Týmto si Rimania zachovali prístup k Vádí Alláki. Zmluvu po ďalšie tri storočia obidve strany dodržiavali, čo umožnilo ekonomický rast merojskej časti Núbie a južných častí egyptskej provincie, v ktorých vzišiel rozvoj niekoľkých administratívnych centier – Táfa, Kalábša⁷¹ a Pselchis.

Po úspechu na južnej hranici Egypta musel Petronius zakročiť aj v Alexandrii, kde vypuklo povstanie, ktoré bolo rýchlym nasadením vojska v krátkom čase zlikvidované.

V období vlády cisára Neróna sa v roku 55 n. l. stal prefektom egyptskej provincie Claudius Balbillus. Disponoval obrovským majetkom a zastával vysoké štátne úrady. Za to všetko, vrátane astrologických znalostí, vďačil svojmu otcovi Thrasyllovi, ktorý bol významným mužom po boku cisára Tiberia. Balbillus žil za Caligulovej vlády v Egypte, kde vlastnil rozsiahle majetky, ktoré mu daroval Tiberius. Do Ríma sa vrátil až roku 41, keď sa dozvedel, že na trón nastúpil Claudius, s ktorým bol spriatelnený.⁷² V Alexandrii bolo všeobecne známe, aké srdečné vzťahy spájajú Balbilla s novým pánom impéria. Preto sa na neho obrátili s prosbou, aby sa stal jedným z desaťčlenného posolstva vysielaného do Ríma. Toto posolstvo malo dve úlohy. Prvou bolo odovzdať cisárovi oficiálne blahoželanie pri príležitosti jeho nástupu na trón a žiadali ho o schválenie pôct pre neho, na ktorých sa mesto dohodlo; druhou bolo schválenie istých nových privilégií od cisára a pokus ovplyvniť ho, aby sa vyslovil proti alexandrijským Židom. Tí však vyslali tiež svoju delegáciu so sťažnosťou na alexandrijských Grékov.⁷³ Cisárova odpoveď má dátum 10. novembra 41 n. l.: „Po prijatí takých veľkých pôct bolo by asi nevhodné, aby som odmietol povoliť utvorenie správneho obvodu nazvaného mojím menom a založením svätého hája, čo sa zhoduje s egyptskými zvyklosťami. Preto súhlasím aj s tým, rovnako ako so vztýčením jazdeckej sochy môjho správcu Vitrasia Polliona.⁷⁴ Naopak, odmietam návrh na menovanie veľkňazov na moju počesť, i na vybavenie mojich chrámov, lebo nechcem dráždiť svojich súčasníkov. A teraz záležitosť, kto zaviniel nepokoje a spory, či skôr po pravde povedané vojnu so Židmi. Napriek tomu, že členovia Vášho posolstva, najviac Dionýsos, syn Theonov, vystupovali pri konfrontácii s náprotivnou stranou veľmi prudko, rozhodol som sa nepreskúmavať celú záležitosť. Upozorňujem Vás, že vystúpim so všetkou vážnosťou proti každému, kto by sa opovážil znovu začať nepokoje. Vyhlasujem priamo: ak nezanecháte zhubné vzájomné nepriateľstvo, budem musieť ukázať ako má konať hoc aj vládny vládca, keď je dohnaný k spravodlivému hnevu. Preto ešte raz dôrazne vyzývam, aby sa Alexandrijčania správali k Židom priateľsky a s pochopením, lebo už oddávna žijú v tomto meste. Nesmú zabráňovať Židom v konaní ich náboženských obradov, treba im dovoliť zachovávať ich náboženské obyčaje, ako tomu bolo v časoch božského Augusta. Židom prika-

⁶⁶MOMMSEN, Th.: Das Weltreich der Caesaren. Leipzig 1933, s. 438.

⁶⁷HRBEK, I. a kol.:..., PSELCHIS – dnes ed-Dakka.

⁶⁸Tamže, PREMIS – dnes Kasr Ibrim.

⁶⁹Sev. časť Dolnej Núbie dlhej 12 schoinov.

⁷⁰STROUHAL, E.: Sedmkrát..., s. 45 HIERA SYKAMINOS – dnes Maharraka

⁷¹Tamže, KALÁBŠA – dnes Talmis.

⁷²KRAWCZUK, A.: Nero, Praha 1976, s. 49.

⁷³Tamže.

⁷⁴VITRASIIUS POLLIO egyptský prefekt v rokoch 39/40.

zujem, aby sa uspokojili s tými privilegiami, ktoré majú už oddávna, aby nevysielali osobitné posolstvá, lebo to pôsobí dojmom, akoby žili v inom meste a doposiaľ sa tak nikdy nedialo. Aby sa nemiešali do športových súťaží, ktoré usporadávajú mestskí úradníci. Majú byť spokojní so svojimi privilegiami a využívať hojnosť statkov, ktorými oplývajú v tomto cudzom meste. Nesmú prehovárať na presídlenie ani prijímať Židov zo Sýrie alebo ostatného Egypta, to by totiž vzbudilo moje vážne podozrenie. Ak sa nebudú riadiť týmito rozkazmi, budem prinútený proti nim prísne zakročiť, súdiac, že spôsobujú akúsi všeobecnú chorobu v impériu. Ak skončujete s takýmto počínaním a budete si navzájom preukazovať pochopenie a povolenosť, budem sa aj ja ako predtým starať o záležitosti mesta, s ktorým spojuje môj rod tradičné priateľstvo. Vydávam svedectvo o usilovnej snahe, ktorú môj priateľ Balbillus vždy vyvíja predom mnou, kedykoľvek ide o Vás, aj teraz bránil s nesmiernou horlivosťou Vašu vec.⁷⁵

Claudius týmto chcel zachrániť Balbillovo postavenie v Alexandrii, nepochybne na jeho vlastnú prosbu. Posolstvo však nesplnilo svoj hlavný cieľ, lebo cisár Židov neodsúdil. Gréci by určite za to vinili členov tohto posolstva a vyčítali by im pomalosť a malú horlivosť. A Balbillus nechcel rozhodne stratiť dôveru Alexandričanov. V roku 41 n. l. sa Balbillus zúčastnil na výprave do Británie v hodnosti vysokého dôstojníka. Neskôr získal čestnú hodnosť správcu chrámov a hájov zasvätených cisárovi Augustovi v Egypte a zároveň sa stal veľkňazom Hermovej svätyne v Alexandrii. Vďaka cisárskej milosti bol správcom známej knižnice, ktorá bola v tých časoch najväčšou na svete. Aby dokázal svoju vďačnosť, usporiadal zvláštne oddelenie alexandrijského Músea a nazval ho Claudianum. Každoročne sa tam potom predčítali verejnosti cisárovi vedecké diela. V Ríme vykonával Balbillus nejaký čas ministerské funkcie, stál na čele oddelenia pre prijímanie posolstiev a bol vedúcim gréckej sekcie štátnej kancelárie. Napriek tomu, že zastával zodpovedné úrady, nezanedbával Balbillus štúdium astrológie. On upozornil cisára v roku 43 n. l., že dôjde k zatmeniu Slnka v deň jeho narodenín. Cisár vydal edikt, v ktorom vysvetľoval tento jav a predišiel tým prípadným iným vysvetleniam a z toho vzniknutých nepokojov.⁷⁶

Po smrti Claudia a nastúpení Neróna na trón sa v roku 55 n. l. stal Balbillus egyptským prefektom. V tomto období spory medzi Grékmi a Židmi utíchli, no plameň naďalej tlel. Už pred menovaním nového prefekta sa snažili Gréci získať si mladého cisára, ale po Balbillovom menovaní uctievali Neróna priam nadšene. Prejavilo sa to dokonca v nápisoach na minciach, ktoré boli razené v alexandrijskej mincovni. Egyptské mince mali vždy na averze vyrazenú cisárovu hlavu a jeho meno. Na reverse býval nejaký symbol a nápis, niekedy hlava cisárovej manželky. V tomto čase sa na reverse objavili aj nápisy: NEOS AGATHOS DAIMÓN (Nový božský ochranca), PRONOIA NEÚ SABASTÚ (Prozreteľnosť nového Augusta), DIKAI-SOYNÉ (Spravodlivosť), EIRÉNÉ (Mier) a iné.⁷⁷

Claudia Balbilla vystriedal v jeho funkcii Iulius Vestinus koncom roka 59 n. l. Balbillovi bol tento úrad zverený najmä vďaka Agrippine, matke cisára Neróna, a preto po jej smrti musel odísť. Napriek tomu si povestou výborného astrológa vydobyl všeobecné uznanie, pričom veľa zavážilo aj jeho dlhodobé priateľstvo so Senecom. Keď roku 48 n. l. predložil Claudius senátu návrh uznesenia, ktoré by dávalo obyvateľom južnej Galie právo uchádzať sa o najvyššie funkcie, tak vypočítaval mestá a slávnych mužov. Okrem iného vyhlásil: „Nádherná a mocná je kolónia Vienna. Už dlho nám dáva senátorov! Z tejto kolónie pochádza aj Iulius Vestinus, ozdoba stavu jazdcov. Pociťujú k nemu taký priateľský vzťah ako k málokomu inému. Teraz som mu zveril svoje majetkové záležitosti. Žiadam, aby jeho deti mohli byť pripustené k prvému stupňu kňazstva, a potom podľa veku, aby dosahovali stále vyšších hodností.“⁷⁸ Iulius

⁷⁵Výňatok z Claudiovho listu podľa H.I.BELLA, *Jews and Christians in Egypt*, London 1912.

⁷⁶KRAWCZUK, A.: *NERO...*, s. 51.

⁷⁷Tamže, s. 108.

⁷⁸SENATUS CONSULTUM CLAUDIANUM DE IURE HONORUM GALLIS DANDO, col. II (Dessau, *Inscriptones Latinae Selectae* č. 212).

Vestinus bol priateľom cisára Claudia, v rokoch 60 – 61 bol egyptským prefektom a v roku 70 n. l. bol poverený vedením obnovy vyhoreného Kapitolu.⁷⁹

V roku 61 n. l., keď úrad prefekta zastával Vestinus, Nero nariadil vyslať z Egypta výpravu, ktorá mala preskúmať pramene Nílu.⁸⁰ Hľadanie prameňov určite nebol jediný dôvod, pre ktorý by Nero vyslal takúto výpravu. Išlo zrejme o vojenský prieskum krajiny ako prípravu na ťaženie proti Etiópii. Nech už boli Nerónove pohnútky akékoľvek, z tejto výpravy sa stala významná objavná cesta. Neveľká skupina asi dvesto vojakov pod velením dvoch centuriónov prenikla pri pokuse nájsť pramene Nílu ďaleko na juh ako doposiaľ žiadna výprava. Sledovali pravdepodobne jednu z karavánnych trás až po ohyb Nílu pri Dungulaku. Na brehoch rieky našli veľa opustených miest a dedín. Aby ušetrili čas a nemuseli sledovať celý tok Nílu, prešli pri spomínanom Dungulaku naprieč púšťou a k rieke sa priblížili až v mieste, kde je dnes Chartúm. Odtiaľto sa rímska posádka dostala k veľkým močiarom. Výprava bola ako výskumná cesta úspešná, hoci prameň Nílu, ktorý údajne našli v tejto močaristej oblasti, nebol skutočným prameňom.⁸¹

Iulius Vestinus bol v roku 63 n. l. odvolaný, pretože jeho popularita mu zrejme umožňovala aktívnejšie sústreďovať moc vo svojich rukách a cisár ho poveril ďalšími už spomínanými úlohami. Ani jeho nasledovník Ceacina Tuscus, syn dojky cisára Neróna, neskončil inak. Cisár ho poslal v roku 66 n. l. do vyhnanstva pre banálnu zámienku – okúpil sa v kúpeľoch vystavaných na počesť príchodu Neróna do Egypta.⁸² Toto Suetoniovo tvrdenie tiež naznačuje, že Tuscus si vybudoval dobré mocenské zázemie v Egypte, a tak ho cisár musel odvolať, aby jeho snahy nezašli príďaleko.

Po krátkom období, v ktorom bol prefektom Egypta Ponticus, v roku 66 n. l., nasledovali dvaja prefekti – Tiberius Alexander a roku 73 n. l. Iulius Lupus, ktorí museli potlačiť židovské vzbury. Tiberius Alexander bol synovcom filozofa Filóna Alexandrijského. Predtým ako sa stal egyptským prefektom, vystriedal rôzne úrady. V roku 42 n. l. bol epistratégom Thebaidy, v rokoch 45 – 48 n. l. prokurátorom Judei, po boku sýrkeho miestodržiteľa Corbuda bojoval vo vojnách proti Partom.

Rozpory medzi Židmi a Grékmi v Alexandrii boli vždy živnou pôdou na rozpútanie nejakej vzbury. Aj za vlády Trajána vypuklo takéto povstanie, no nemalo len lokálny, egyptský charakter, obrovská vlna židovskej vzbury zachvátila aj Sýriu a Cyrenaiku. V týchto bojoch velil egyptským légiám prefekt Rutilius Lupus a vojsku poslanému ako posilu velil Marcius Turbo Fronto, ktorý sa už predtým osvedčil ako správca provincie Dacia.⁸³

V období panovania Trajána bol znovu splavnený prieplav medzi Nílom a Červeným morom a dostal meno TRAIANOS POTAMOS, AMNIS-TRAIANUS.⁸⁴ Za vlády Antonina Pia (138 – 161) pracoval v Alexandrii matematik a astronóm Claudios Ptolemaios. Z výsledkov jeho práce čerpali kapitáni lodí plávajúcich z Egypta do Indie a na Ceylón. Vtedy bolo známe tiež ústie Gangy a niektorí moreplavci sa dostali až k malajskému pobrežiu.⁸⁵ Pri roľníckom povstaní, ktoré vypuklo roku 152 n. l. v Egypte, bol zabitý prefekt Deinarchos a ohrozený bol aj život samotného cisára.

Časté povstania v Egypte si vyžadovali, aby mal prefekt vojenské skúsenosti, napriek tomu, že nebol hlavným veliteľom ozbrojených síl na území Egypta. Vojenské skúsenosti chýbali prefektovi Calvisiovi Statianovi, ktorý nedokázal vlastnými silami potlačiť povstanie Bukolov v roku 172 n. l. V týchto bojoch sa vyznamenali légie prizvané zo Sýrie pod velením Avi-

⁷⁹STEIN, A.: Der römische Ritterstand..., s. 308.

⁸⁰HRBEK, I. a kol.: Dějiny Afriky I., s. 277.

⁸¹BARKER, F. – ROSS-MACDONALD, M.,..., s. 127, 128.

⁸²SUET., NERO, 35.

⁸³EUSEB., H. E., IV, 2, REINMUTH, O. W.: The prefect..., s. 134.

⁸⁴HRBEK, I.: Dějiny..., s. 277.

⁸⁵Tamže.

dia Cassia. Statianus bol roku 175 n. l., za to že podporoval Avidia Cassia ako uzurpátora, vyhostený z provincie.⁸⁶

V období Commodovej vlády (180 – 192) sa hospodárska situácia natoľko zhoršila, že prefekt Flavius Crispus musel odvolať dodávky obilia do Ríma a bola ustanovená flotila lodí, ktorá zaobstarávala obilie z iných provincií.⁸⁷

Povstania v Egypte veľmi znepokojovali cisárov. Mnohokrát sa rozhodli až veľmi prísne zakročiť proti povstalcovi. Takisto aj v roku 249 n. l., keď prefekt Appius Sabinus potlačil roľnícke povstanie v Thebaide, rozkázal cisár Decius vyhladiť povstalcov v celom Hornom Egypte, po čom sa Téby a ich okolie prakticky vyľudnili.

Politická kríza Rímskej ríše v 3. stor. n. l. sa prejavila aj v Egypte, keď sa roku 260 n. l. vyhlásil za cisára prefekt Mussius Aemilianus a v roku 271 n. l., keď prefekt Tenaginus Probus padol v boji s palmýrskou Zenóbiou a Egypt sa stal súčasťou „Palmýrskej ríše“.

Celé 3. storočie bolo bohaté na uzurpácie v Egypte. V roku 276 n. l. sa vzbúril generál cisára Próba – Gal Saturninus, a v roku 295 n. l. vodca kočovných Blemjov Elpidius Achilleus, ktorý ako cisár prijal meno Domitius Domitianus. Všetky spomínané vzbury boli krvavo potlačené a často bolo pritom zmasakrované aj obyvateľstvo.

Egypt, a najmä Alexandria boli aj v rímskom období centrom vtedajšieho medzinárodného obchodu. Preto bola Alexandria mnohonárodnostným mestom. Žili tu zastúpené možno všetky národy vtedajšieho okolitého sveta. Najpočetnejšími boli, samozrejme, Egypťania, potom Gréci a Židia. Egypťania už v ptolemaiovskom období nemali takmer žiadne práva. Naopak, Gréci boli plnoprávni a Židia sa nedostatok svojich práv usilovali vybojovať v nespočetných povstaniach. Preto celý stáročný spor Grékov a Židov v Alexandrii bol spôsobený jednak náboženskou neznášanlivosťou týchto dvoch etník, a jednak rôznym stupňom práv a povinností, čím sa cítili ukřivdení hlavne Židia. Tieto náboženské rozpory sa ešte znásobili rozšírením kresťanstva medzi Grékmi a Egypťanmi v 4. a 5. stor. n. l.⁸⁸

POVSTANIA A UZURPÁCIE V EGYPTSKÉJ PROVINCIÍ

Koniec 2. storočia n. l. a začiatok 3. storočia n. l. sa všeobecne považuje za začiatok dlhotrvajúcej krízy rímskeho impéria, ktorú sa nikdy nepodarilo celkom prekonať, iba s väčšou alebo menšou úspešnosťou jej čeliť. Kríza sa začala širšie prejavovať za vlády posledných Antoninovcov a Severovcov. Jej korene však siahajú veľmi hlboko, až na začiatok cisárstva.⁸⁹ Celé toto obdobie je okrem iného charakteristické aj separatizmom provincií, ktoré boli neprestajne zneužívané a hospodársky drancované. Ani Egypt nebol v tomto prípade výnimkou, i keď už pred prepuknutím krízy koncom 1. storočia v žiadnom prípade nebol pokojným územím, ale nepokojnou a neustále sa búriacou provinciou.

Smrťou cisára Nerona v roku 68 n. l. vymrela juliovsko-klaudiovská dynastia. Tým sa uvoľnili aj pomery v celom impériu, pretože Nero si nezabezečil nástupcu. Senát v tejto chvíli nepodnikol nič, aby nastolil nového panovníka. V tejto krízovej situácii ostala voľba cisára na armádu. Rozhodovanie armády bolo však nejednotné a väčšinou vyplývalo z lokálnych záujmov jej častí. Toto vyústilo nakoniec k tomu, že bolo menovaných viacero „cisárov“, ktorí mu-

⁸⁶REINMUTH, O. W.: The prefect..., s. 6.

⁸⁷HRBEK, I.: Dějiny..., s. 277.

⁸⁸Táto problematika je podrobnejšie spracovaná: BELL, H. I.: Jews and Christians in Egypt. Oxford 1924, BELL, H. I.: Juden und Griechen in römischen Alexandria. Leipzig 1927, SCHUBART, W.: Die Griechen in Ägypten. Leipzig 1927.

⁸⁹RANOVIĆ, A. B.: Vostočnyje provincii Rimskoj imperii, Moskva 1949, s. 262.

seli medzi sebou o trón bojovať. Od leta 68 do jari 69 boli menovaní traja cisári. V Hispánii vyhlásili vojská za cisára Servia Sulpicia Galbu, vodcu vzbury v posledných mesiacoch Neronovej vlády. Svoje sľuby o bohatej odmene svojim vojakom nespľnil, tak ho prestali podporovať a po pol roku ho zavraždili. Krátko na to légie v Germánii vyhlásili za cisára svojho veliteľa Aula Vitellia a praetoriáni zasa zvolili Neronovho obľúbenca Salvía Othona, ktorý spáchal po porážke svojho vojska pri Cremone samovraždu. Vitellius vládol až do októbra 69 n. l. V tom istom roku vypuklo veľké povstanie v Judei. Potlačenie tohto povstania zverili do rúk skúsenému vojvodcovi Flaviovi Vespasianovi, ktorý mal v tom čase za sebou dlhú vojenskú kariéru. Ako vojak pôsobil v Trácii, na Kréte, ako veliteľ v Británii a Germánii a ako posledný úrad mu bola zverená správa provincie Afriky.

Zároveň s povstaním v Judei sa vyhrotili aj dávnejšie rozpory medzi Židmi a Grékmi v Alexandrii. (Napätá situácia medzi týmito dvoma etnikami tu trvala už od vlády Augusta, ktorý udelil Židom veľké výsady.) Vtedajší egyptský prefekt Tiberius Alexander (synovec filozofa Filóna Alexandrijského), ktorý zastával svoj úrad už od roku 66 n. l., sa pokúšal spor utíšiť najprv pokojnou cestou, čo sa mu v danej fáze rozporov nepodarilo. Poslal teda proti vzbúrencom dve légie, ktoré pôsobili v Alexandrii a s nimi 5 000 vojakov, ktorí práve prišli z Líbye. Rímske vojsko doslova utopilo vzburu v krvi. (Flavius Josephus píše o šesťdesiatich tisícoch mŕtvych).⁹⁰ Flavius Vespasianus bol v Judei takisto úspešný. No prílišný odpor Židov mu znemožňoval vojnu ukončiť.

V období židovského povstania sa akýsi Žid z Egypta aj napriek nebezpečenstvu, ktoré hrozilo všetkým ľuďom jeho druhu, odvážil na cestu do samotného Jeruzalema. Tisícové davy, ktoré sa okolo neho zhromaždili na púšti, posilnili noví prívrženci získaní v hlavnom meste. S týmito davmi potom vytiahol na horu Oliv, sľúbiac im, že sa rozpadnú hradby Jeruzalema a oni vtiahnu dnu. Rímske légie pôsobiace v tejto oblasti pomocou romanofilského obyvateľstva Jeruzalema na tieto davy v meste zaútočili, pričom štyristo ľudí pobili, dvesto zajali a ostatok rozprášili.⁹¹

Dňa 1. júla roku 69 n. l. Légie v Alexandrii vyhlásili Flavia Vespasiana za cisára. Tento dátum sa neskôr pokladal za začiatok jeho vlády.⁹² Na stranu Vespasiana sa vtedy postavil aj egyptský prefekt Tiberius Alexander. Vespasianus, aby si upevnil získanú moc, pustil sa do občianskej vojny. Niektorých veliteľov i vojská poslal vopred do Itálie a sám zatiaľ odišiel do Alexandrie, aby sa zmocnil „kľúčov“ od Egypta.⁹³ Tieto Suetoniovie slová potvrdzujú vtedajšiu dôležitosť egyptskej provincie. Pretože Vespasianus prenechal vojenské povinnosti v Judei svojmu synovi a neskoršiemu nástupcovi Titovi a sám odišiel do Egypta, aby tam prevzal moc. No súčasne s tým musel dať do poriadku aj rozhárané pomery v ríši. Potlačil povstanie germánskych Batavcov, vedené Iuliom Civilom a zlikvidoval rozličné odstredivé tendencie v impériu. V rovnakom čase bojoval Titus s povstaním v Judei a svoje pôsobenie tam úspešne zakončil. Posilou v jeho vojsku boli časti dvoch egyptských légii – legio III Cyreniaca a legio XXII Deiotariana pod velením Tiberia Alexandra.⁹⁴ Už vtedy vzniklo podozrenie, že viažuc na seba veľkú silu vojska, usiluje mladý Titus o otcov trón. Toto podozrenie ešte vzrástlo, keď sa na ceste do Alexandrie zastavil v Memfide a pri obetovaní Apisovi si dal na hlavu kráľovský diadém. I keď to vyžadoval zvyk pri obradoch, Titus, aby zamedzil ďalším podozreniam, vrátil sa do Itálie a stal sa spoluvládcom Vespasiana.⁹⁵

Úspešné potlačenie povstania na začiatku Vespasianovej vlády nezamedzili ďalším nepokojom. V roku 73 n. l., keď zastával úrad egyptského prefekta Iulius Lupus, objavili sa ďalšie

⁹⁰FLAV. JOS., Bell. Jud., VII, 369.

⁹¹FLAV. JOS., Pol., II, 261, EUSEB., H. E., III, 23.

⁹²SUET., Vesp., 6, TAC., ANN., II, 79.

⁹³SUET., Vesp., 7.

⁹⁴FLAV. JOS., Bell. Jud., V, 14.

⁹⁵SUET., Tit., 5.

pokusy o židovské povstanie v Egypte. Nepokoje rozduchávali utečenci z Judey. Židia mali ešte v živej pamäti kruté potlačenie povstania v roku 70 n. l., a tak radšej sami prenasledovali a chytali utečencov. Obávajúc sa ďalšej vzbury, prikázal cisár Lupovi, aby uzavrel židovský chrám v Héliopolskom okrsku, ktorý bol jedným z najstarších židovských chrámov v Egypte.⁹⁶

Väčšie rozsahom aj silou vypuklo židovské povstanie v roku 115 n. l., za vlády cisára Trajána. Zachvátilo celú Sýriu, Cyrenaiku a Egypt. V Egypte malo charakter povstania Židov proti privilegovanej vrstve Grékov. Pri prvej zrážke zvíťazili Židia nad Grékmi. Tí utiekli do Alexandrie, zajali v meste žijúcich Židov a pobili ich. Keď Židia, ktorí povstali na Cyrenaike, nedostali pomoc od alexandrijských Židov, začali pod Lucuasovým vedením plieniť územie egyptskej provincie. Cisár proti nim poslal pešie vojsko, jazdcov i loďstvo pod velením Marcia Turba. Turbo v dlhotrvajúcej bitke zabil mnohotisíc Židov, nielen zo Cyrenaiky, ale aj z Egypta, ktorí prišli na pomoc svojmu vodcovi Lucuasovi. Cisár, obávajúc sa rozšírenia židovskej vzbury aj do Sýrie, dal tamojších židovských obyvateľov vysťahovať z provincie.⁹⁷ Výsledkom týchto nepokojov bolo zničenie veľkej časti Alexandrie, takže po potlačení povstania, čo sa podarilo až za vlády Hadriána roku 117, musel dať cisár vyhotoviť nový plán mesta a obnoviť aj jeho židovskú štvrť. Počas tohto povstania musela byť nanovo postavená aj pevnosť Babylon pri dnešnej Káhire.

Egypt bol provinciou, kde boli nepokoje obyvateľstva a povstania dosť časté. Počet týchto povstaní sa ešte zvýšil s pribúdajúcou krízou impéria v 2. storočí n. l.

Vážne nepokoje v provinciách sa začali už za vlády Antonina Pia, a to najmä na pôde Afriky. V Numídií a v Mauretánii museli Rimania bojovať s rôznymi bandami lupičov.⁹⁸ Dodatočné dane, zavedené už za Flaviovcov na konci 1. storočia, zväčšovanie súkromných latifundií, ktoré prenášalo daňový útlak na najchudobnejšie vrstvy obyvateľstva, a nútené zastávanie úradov (leiturgia), viedli k rýchlemu schudobneniu stredných vrstiev a uvrhnutiu nižších vrstiev na pokraj existenčného minima. Egypt prežíval v 2. storočí všeobecný hospodársky úpadok, ktorý nezamedzil ani Hadrián, keď v roku 136 n. l. poskytol viacročný odklad splatenia dlhov a spravodlivejšie rozdelenie úradov podľa leiturgie, či pokus o obnovenie hospodárstva oživením mestských centier. Preto v Egypte roku 152 n. l. vypuklo jedno z najnebezpečnejších povstaní v dejinách provincie. Bolo dôsledkom neustáleho zvyšovania dávok obilia pre Rím a z toho vyplývajúceho hladomoru. Jadro povstania tvorili roľníci, ktorí utekali pred útlakom a skrývali sa v odľahlých oblastiach, najmä v oblasti tzv. Bukolie, v močaristých miestach východne od Alexandrie (obyvatelia tejto oblasti sa preto nazývali bukolia). Tento útek obyvateľstva pred daňovým útlakom, nazývaný aj anachorésis, je známy už za vlády Ptolemaiovcov a v období rímskeho protektorátu sa ešte rozšíril, a to najmä v 2. a 3. storočí n. l. Povstanie trvalo tri roky. Povstalci zabili prefekta Deinarcha a bol ohrozený aj sám Antoninus Pius, ktorý bol vtedy v Egypte (zachránil sa len tým, že dal hladujúcim davom rozdať potraviny a obilie). Dodávky obilia boli pre Rím v tom období zastavené a nahradené dodávkami z iných častí ríše. Nový prefekt Marcus Sempronius Liberalis, v úsilí nastoliť pokojnejšie pomery, vydal edikt, ktorým udelil milosť všetkým povstalcom, ktorí sa vrátia na svoju pôdu a budú ju ďalej obrábať. Naopak, za zločinca vyhlásil každého, kto bude pristihnutý „túlať sa v cudzom“.⁹⁹

Ani tieto, a ani ďalšie opatrenia nezabránili novému povstaniu vypuklo za vlády Marka Aurelia v roku 172 n. l. Vypuklo z tých istých pohnútok ako povstanie v roku 152, teda pre prílišný daňový útlak a z toho vyplývajúcu chudobu obyvateľstva. Jadro povstalcov znovu tvorili obyvatelia Bukolie.

⁹⁶FLAV. JOS., Bell.Jud., VII, 437.

⁹⁷EUSEB., H.E., IV,2.

⁹⁸Doklady o tom uvádza DMITRIJEV, A. D.: Dviženije latrones v Rimskoj imperii. VDI 1951, s. 69.

⁹⁹BGU II 372.

V roku 172 n. l. sa obyvateľstvo v severnej časti provincie vzbúrilo proti nenávidenej vláde Rimanov, na čele s kňazom Isidórom. Nie je vylúčené, že povstanie malo religiózny charakter, keďže vodcom bol kňaz. Najprv sa povstanci dostali k rímskemu centurionovi. Preoblečení za ženy pastierov, ktoré mu chceli dať dary od svojich mužov, centuriona zabili. Cassius Dion napísal, že pozabýjali aj jeho spolupracovníkov a pri slávnostnej prisaha zjedli jeho vnútornosti.¹⁰⁰ Keď sa povstalecké vojsko blížilo k Alexandrii, légia umiestnená v meste dostala rozkaz ísť im naproti a donútiť ich na ústup. No légia bola porazená a povstanci sa zmocnili mesta.¹⁰¹ Tento neúspech bol spôsobený azda aj tým, že na území Egypta sa v tom čase nachádzala len jedna légia, pretože legio III Cyrenaica bojovala s Markomanmi na Dunaji.¹⁰² Ďalším úspechom povstalcov zabránil až príchod Avidia Cassia s jednotkami zo Sýrie. Avidius Cassius Egypt dobre poznal, pretože jeho otec Avidius Heliodorus tu bol v rokoch 138 – 140 prefektom. Možno aj tieto skúsenosti mu pomohli dosiahnuť rozkol medzi povstalcami, rozbiť ich vzájomnú svornosť a postupne ich poraziť.¹⁰³ Cassius sa ako vojvodca osvedčil už pri výprave proti Partom a potlačenie povstania mu na sláve ešte pridalo. Po skončení vzbury v Egypte a potrestaní rebelov Cassius vyhlásil, že cisár Marcus Aurelius umrel a vyhlásil sa za cisára.¹⁰⁴ Jeho rozhodnutie podporil aj vtedajší egyptský prefekt Calvisius Statianus a iuridicus Alexandrie Maecianus. Senát v Ríme bol však iného názoru. Označil Cassia za nepriateľa a zabavil jeho majetok v prospech štátnej pokladnice. Prefekt Statianus bol za svoje postoje k uzurpátorovi vyhostený z provincie.¹⁰⁵ Cisár Aurelius zanechal sarmatské a markomanské vojny a začal ťaženie proti Cassiovi. V priebehu Antoniovej neprítomnosti vypukla v Ríme panika, pretože sa šírili povesti, že sa blíži Cassius. Čoskoro ho však zavraždili jeho vlastní vojaci a jeho hlavu doniesli cisárovi. Ten sa zachoval šľachetne a dal Cassiovu hlavu aspoň pochovať,¹⁰⁶ ale Cassiove deti, syna Avidia Heliodora a dcéru Alexandru, poslal do vyhnanstva.¹⁰⁷ Aj k ostatným porazeným sa Marcus Aurelius správal neobyčajne zhovievavo – odpustil mestám, ktoré sa dobrovoľne pridali na Cassiovu stranu a neobyčajne mierne sa zachoval aj pri potrestaní légie IV Skýtskej, ktorá bola „telesnou gardou“ Avidia Cassia. Túto légiu za trest len preložil z Antiochie do Mauretánie.¹⁰⁸

Po Commodovej smrti roku 192 n. l. došlo k bojom o cisársky trón. Aj tieto boje sú príznakom krízy Rímskej ríše, ktoré ju ďalej oslabovali. Najviac ju oslabili dlhotrvajúce boje medzi Septimiom Severom a jeho dvoma odporcami Clodium Albinom a Pescenniom Nigrom.¹⁰⁹ Pescennius Niger si prisvojil moc na východe, pričom Egypt sa k nemu dobrovoľne pripojil.¹¹⁰ I keď spojenectvo Nigra so štátmi a mestami na východe často nemalo dlhú trvácnosť, Egypt a Sýria, ako sa zdá, ostali jeho „spojencami“ až do konca. Jeho spojencom sa stala aj Palestína, čo neprispelo k zvýšeniu náklonnosti Severa k Židom.¹¹¹ Keď si Septimius Severus zabezpečil svoje pozície v západnej časti ríše, vypravil sa na východ proti Nigrovi. Podľa svedectva Herodiána boli pri dlhotrvajúcich a krutých bojoch zničené mnohé významné mes-

¹⁰⁰CASS. DIO, 71, 4.

¹⁰¹MOMMSEN, Th.: Das Weltreich der Caesaren, Leipzig 1933, s. 425.

¹⁰²REINMUTH, O. W.: The prefect of Egypt from Augustus to Diocletian, Leipzig 1935, s. 121.

¹⁰³Tamže s. 6.

¹⁰⁴SHA, MARK. ANT., 24, 7 píše, že Cassius dostal nepravdivú správu o smrti cisára a vyhlásil ho za boha.

¹⁰⁵REINMUTH, O. W.: The prefect..., s. 6.

¹⁰⁶SHA, MARK. ANT., 25, 2.

¹⁰⁷ROHDEN, P. V.: A. Heliodorus. Paulys Realencyklopädie der classischen Altertumswissenschaft, 4. HALBBD, Stuttgart 1897, 2383, SHA, MARK. ANT., 25,4 sa uvádza, že Maecianus bol synom Avidia Cassia a že ho za vládcu v Egypte ustanovil Cassius.

¹⁰⁸HOŠEK, R. – MAREK, V.: Řím Marka Aurelia, Praha 1990, s. 198.

¹⁰⁹HEROD., III 3, 3 – 5, III 6,9, ZOSIM., I, 8.

¹¹⁰EUT., 8, XVIII píše, že sa Niger vzbúril v Egypte a v Sýrii; čím myslí asi celú východnú časť ríše. VOGT, J.: Römische Politik in Ägypten, Leipzig 1924, s. 33 píše, že Egypt sa prihlásil k Nigrovi.

¹¹¹RANOVIČ, A. B.: O prvotním křesťanství, Praha 1963, s. 340.

tá ako Láodikea, Tyros a Byzantion.¹¹² Pescennius Niger bol porazený v Kilikii pri Isse¹¹³ a Partovia, jeho spojencov Severus zatlčil ďalej na východ.

V 3. storočí n. l. sa kríza Rímskej ríše ešte prehĺbila. V roku 235 zavraždil Maximinus Thrax cisára Alexandra Severa a sám sa potom vyhlásil za cisára. Tým sa začalo obdobie tzv. vojenských cisárov, ktorí vládli veľmi krátko, niektorí iba niekoľko týždňov. Situácia sa o niečo stabilizovala za vlády Valeriána a neskôr za jeho syna Galliena, ktorý bol najprv spoluvládcom svojho otca (od roku 253) a od roku 260 samostatným panovníkom. Aj keď jeho úsilie smerovalo v niektorých oblastiach k zlepšeniam (posilňoval akcieschopnosť armády rôznymi reformami), napriek tomu býva toto obdobie označované za vyvrcholenie krízy v 3. storočí n. l. Táto kríza sa vyznačuje separatizmom rímskych provincií. V tomto ohľade nezaostával ani Egypt. Navyše v Alexandrii prichádzalo k ľudovým nepokojom, o ktorých hovorí Eusebios.¹¹⁴ „Sotva sa vrátil mier do Alexandrie (po prenasledovaní za Valeriána), znovu vznikol nepokoj a boj, takže mu (Dionysiovi) nebolo možné dozerat' na všetkých bratov v meste, ktorí sa pri tom povstani rozdelili na dve časti.“ A Dionysios v tom čase vo svojom liste egyptskému biskupovi Hieratovi píše, že aj s najbližšími, div, že nie aj so samým sebou, mu bolo možné stýkať sa len písomne.¹¹⁵ Dionysios porovnáva postavenie v Alexandrii so zabíjaním egyptských prvorodencov: „Teraz sú všade slzy a všetci umierajú, v meste sa ozývajú náreky pre množstvo zomretých a umierajúcich.“¹¹⁶ Je možné, že je tu reč o povstaní Mussia Aemiliana v roku 260 n. l., ktorý sa stal egyptským prefektom v roku 258 n. l. Pri nepokojoch v Alexandrii po smrti Valeriána sa Aemilianus vyhlásil za cisára. Trebellius Pollio píše, že v danej situácii nemal iné východisko, pretože vedel o smrti, ktorá mu hrozí na oboch stranách.¹¹⁷ Otázka je, čo týmito dvoma stranami myslel. Za jednu môžeme považovať vlastných povstalcov, ktorí priamo zaútočili na sídlo prefekta. A tou druhou stranou myslel Pollio asi armádu, ktorá sa možno usilovala o jeho život. To by sa dalo usúdiť z toho, že po vyhlásení za cisára, ho armáda podporovala hlavne z nenávisťi voči Gallienovi.¹¹⁸ Po skonsolidovaní pomerov v Alexandrii sa Aemilianus vydal naprieč Thebaidou i celým Egyptom, kde porážal bojovné kmene ohrozujúce provinciu. Pred plánovanou výpravou na východ, zrejme proti Parthom, bol zaskočený Gallienovým vojvodcom Aureliom Theodotom pri Alexandrii. Aemilianus bol porazený a odvedený do Ríma, kde ho vo väzení zaškrtli.¹¹⁹ O niekoľko mesiacov Gallienus poslal Aurelia Theodota do Egypta ako nového prefekta. Proti jeho uvedeniu do funkcie sa ozvali hlasy, lebo Theodotos zastával úrad prokonzula a to bolo porušenie zásad, ktoré pre egyptského prefekta stanovil už Augustus.¹²⁰

Kočovné kmene Blemjov čoraz viac dorážali na južnú hranicu provincie. Niekoľkokrát boli vytlačené, ale skôr či neskôr sa znovu vrátili a využívali vnútorné rozhárané pomery, pričom často ovládli celý Horný Egypt. Aj v roku 265 n. l. Theodotov nástupca prefekt Claudius Firmus viedol expedíciu proti Blemjom v Núbii, ktorí napadli opäť južnú hranicu.¹²¹

Zásluhy o obnovenie poriadku a jednoty v ríši si získal cisár Aurelianus, ktorý nastúpil na trón roku 270 po dlhých bojoch so svojimi odporcami. Jedným z najväznejších súperov Ríma bola v tomto období Palmýra, ktorá už za správcu Odeanata prejavovala odstredivé tendencie. Od rímskej nadvlády sa vymanila až po Odeanatovej smrti pod vedením jeho energetickej a čtia-

¹¹²HEROD., III 6, 9.

¹¹³AMM.MARC., 26, 8 Issos sa nachádzal v Kilikii, na tomto mieste porazil Alexander Veľký perzského kráľa Dára.

¹¹⁴EUSEB. H. E., VII, 21, 1.

¹¹⁵Tamže.

¹¹⁶Tamže, o Aemiliánovej vzbure pozri OROS., 21, 1 – 6.

¹¹⁷SHA, 30 tyr., AEMIL., 22, 4.

¹¹⁸Tamže, 22, 5.

¹¹⁹Tamže, 22, 8, OROS., 21, 1 – 6.

¹²⁰SHA, 30 tyr., AEMIL., 22, 10.

¹²¹REINMUTH, O. W.: The prefect..., s. 121.

dostivej manželky Zenobie. Už od začiatku jej vlády sa snažila o rozšírenie Palmýry. Svojou expanzívnu politiku získala ďalšie územia. Na juhovýchode sa usilovala získať Egypt, kde v tom čase silneli hlasy proti Rímu. V Egypte sa vytvorili dva tábory. Prvý, vedený Timagenom, sympatizoval s Palmýrou a snažil sa k nej pripojiť svoje územie. Naopak, prívrženci egyptského prefekta Tenagina Proba chceli zachovať príslušnosť Egypta k Rímu.¹²² Preto Zenobia využila naklonenosť časti egyptského obyvateľstva a neprítomnosť prefekta Proba, ktorý v tom čase dostal od cisára za úlohu vyčistiť more od pirátov,¹²³ a vyslala do Egypta vojsko pod vedením svojho vojvodu Zabdu. Mohutná armáda zostavená z Palmýrčanov, Sýrov a barbarov dosiahla rozhodné víťazstvo proti menej početnému vojsku v Egypte. Po týchto udalostiach tu Zabdos zanechal malú posádku¹²⁴ a vrátil sa späť. Keď sa Probus dozvedel o tom, že Palmýrčania ovládli provinciu, vrátil sa so svojim vojskom a palmýrsku posádku vytlačil za hranice Egypta. S novým vojskom, zostaveným z Egyptanov a Líbyjcov porazil aj druhú palmýrsku výpravu. Pri pokuse odrezat' Zabdovmu vojsku cestu do Sýrie, v blízkosti Babylonu, bol odzadu prepadnutý malou posádkou vedenou Timagenom. Pri tejto zrážke bol Probus zajatý.¹²⁵ Zenobia opäť obsadila Egypt. Nie však celý, lebo Horný Egypt obsadili kmene Blemymov. Zenobia sa považovala za potomka Ptolemaiovcov, ktorí vládli v Egypte po smrti Alexandra Veľkého.¹²⁶ Možno práve preto dala v Egypte do obehu miesto rímskych peňazí ptolemaiovské, čím ohrozila obchodné styky provincie s Rímom a jeho okupáciou znemožnila zásobovanie Ríma egyptským obilím. To viedlo napokon k otvorenej roztržke a rozhodnutiu Aureliana vysporiadať sa so Zenobiou. Do roku 274 n. l. Aurelianus dobyl späť Palmýru i ostatné východné územia a obnovil Rímsku ríšu skoro v jej pôvodných hraniciach. Tieto úspechy však neboli trvalé a o celistvosť ríše musel neustále bojovať.

Po porážke Zenobie sa v Egypte objavil nový vzdorocisár. Bol to bohatý kupec Firmus, ktorý pochádzal zo Seleukie.¹²⁷ Sám sa vyhlasoval za spojenca Zenobie. Pri svojich obchodných výpravách nadviazal styky v rôznych oblastiach – bol v úzkom spojení s Saracénmi a Blemymami.¹²⁸ Dal razit' mince so svojim portrétom, vydával nariadenia a zriadil vlastné vojsko, ktoré ako sám tvrdil, vydržoval čisto len z výťažku svojho obchodu s papyrom. Zdá sa, že v Alexandrii nebol veľmi populárny, a aj preto zakrátko porazil Aureliana a bol popravený.¹²⁹ Pri týchto bojoch bol zničený aj palác, hrobka Ptolemaiovcov a iné cenné pamiatky na území Alexandrie.¹³⁰

Po smrti Aureliana, ktorého zavraždili na výprave proti Partom roku 275 n. l., sa vystriedalo v rýchлом slede niekoľko vládcov a v krajine sa prehĺbil zmätok a chaos. V tomto období, keď sa v roku 276 na dlhší čas dostal k moci skúsený Probus, pokúsil sa o prevzatie moci jeho generál Iulius Saturninus v Egypte.¹³¹ Do provincie bol vyslaný, aby potlačil povstanie od-

¹²²HANSLIK, R. – WEGENAST, K.: Zenobia. Paulys Realencyklopädie der classischen Altertums-wissenschaft, 2 R.XIX HALBBD, 1972, s. 3.

¹²³ZOSIM., I, 44, REIMNUTH, O, W.: The prefect..., s.121 – Probus bol dobrým vojakom, čo dokázal vedením výpravy, ktorá porazila Blemymov a vyčistila celý Horný Egypt.

¹²⁴Tamže, podľa Zosima palmýrské vojsko malo 70 tisíc mužov a egyptské len 50 tisíc, palmýrsku posádku zanechaná v Egypte mala 5 tisíc vojakov.

¹²⁵Tamže, Zosimos sa zmieňuje o tom, že Probus v zajatí volil smrť sám, SHA, CLAUD., 11, 2 – Proba zabil Timagenes.

¹²⁶GIBBON, E.: Úpadok a zánik Rímskej ríše 1. Bratislava 1988, s.115, podľa Gibbona Zenobia ovládala aj egyptský jazyk.

¹²⁷SHA, FIRM., 3, 1 podľa Vopisca žili v tom čase traja muži menom Firmus. Jeden bol egyptský prefekt, druhý bol prokonsul – slúžil ako veliteľ na hraniciach Afriky a tretí bol známy priateľ a spojenec Zenobie.

¹²⁸Tamže, 3, 3.

¹²⁹Tamže, 5, 2.

¹³⁰AMM.MARC., 22, 16 – píše, že za Aureliánovej vlády došlo k rozbúreniu alexandrijských hradieb a mesto strátilo najväčšiu zo svojich štvrtí – Brucheion, PFISTER, K.: Der Untergang der antiken Welt. Leipzig 1942, s. 218.

¹³¹Tamže.

bojného kmeňa Blemjov. Alexandrijčania ho vyhlásili za cisára.¹³² Flavius Vopiscus píše, že on sám s tým nesúhlasil a odišiel ihneď do Palestíny, aby sa nevystavil nebezpečenstvu, že bude za to potrestaný.¹³³ Iné pramene sa však zmieňujú o porážke Saturnina a jeho potrestaní, z čoho by sa dalo usúdiť, že s vyhlásením za cisára súhlasil.¹³⁴

V období vlády cisára Diokleciána (284 – 305), ktorý sa snažil v ríši usporiadať pomery, sa v Egypte objavil človek, ktorý sa pokúsil uzurpovať moc. Bol to Elpidius Achilleus, ktorý v roku 295 vťahol na čele kočovných Blemjov do Alexandrie, vyhlásil sa za cisára a prijal meno Domitius Domitianus.¹³⁵ Všetci Rimania, ktorí v tomto čase pôsobili v Alexandrii, boli nútení vykúpiť sa zo zajatia.¹³⁶ Cisár pôsobil v tom čase v Nikomédii a okamžite sa vypravil proti nebezpečnému povstaniu. V jeho sprievode sa vtedy nachádzal aj 22-ročný Konštantín, neskorší dedič ríše. Diokleciánovo vojsko pochodovalo cez Damask a Palestínu. Starý Busiris¹³⁷ a Koptos,¹³⁸ dôležité prekladisko tovaru obchodu s Indiou, boli zničené a Alexandria po 8-mesačnom obliehaní dobytá.¹³⁹ Mesto za povstanie zaplatilo krutým plienením a krviprelieváním. Vojaci mali dovolené beztrestne rabovať a vraždiť. Diokleciánovi sa ani po tvrdých opatreniach nepodarilo Egypt utíšiť, čo dokazuje vypuknutie ďalšieho povstania v roku 296 – 297 n. l.¹⁴⁰

ZÁVER

Na konci helenistickej doby sa prejavila prevaha Rimanov najmä vo vojenskej oblasti. Štýl boja armády Alexandra Veľkého a jeho nástupcov bol už zastaraný. Základnou jednotkou rímskej légie bol manipul, ktorý bol menší, všestrannejší ako helenistická falanga. Následkom toho boli légie pohyblivejšie ako vojská helenistických vládcov. Povestná zomknutosť falangy sa nedala dodržať najmä v členitom teréne. Rovnako vojská helenistických vládcov doplácali na nadmernú špecializáciu svojich zbraní. Vojakovi vo falange sa jeho päť metrová kopia stávala často skôr bremenom než pomôckou. Hĺbka falangy bola pri légiách vyvážená šachovnicovým rozostavením manipulov, útočiacich v troch sledoch. Prevahu rímskeho vojska však nemožno pripisovať len výzbroji a lepšej taktike, v prípade rímskeho štátu išlo vo všeobecnosti o vyspelejší a spoločensky rozvinutejší štát.¹⁴¹

¹³²SHA, SAT., 9, 1.

¹³³Tamže.

¹³⁴OROS., 24, 1 – 4, EUT. 9, XVII.

¹³⁵SEECK. O.: Achilleus. Paulys Realencyklopädie der classischen Altertumswissenschaft, 1. BAND, Stuttgart 1894, s. 245 sa uvádza, že Achilles prijal meno Domitius Domitianus, VOGT, J.: Römische Politik..., s. 38 – zmieňuje sa len o Domitiovi Domitianovi, SEECK, O.: Geschichte des Untergangs der antiken Welt I., Berlin 1910, s. 450 – 451 – mince razené v Alexandrii v priebehu Achillovho povstania nesú meno Domitius Domitianus, z toho vyvodzuje, že Achilles a Domitianus sú jedna a tá istá osoba, MOMMSEN, Th.: Das Weltreich der Caesaren, Leipzig 1933 s. 417 – naopak, tvrdí, že tieto mená neoznačujú tú istú osobu.

¹³⁶RANOVIĆ, A. B.: O prvotním..., s. 424.

¹³⁷Busiris sa nachádzal v Nílskej delte.

¹³⁸Koptos sa nachádzal neďaleko Téb.

¹³⁹PFISTER, K.: Der Untergang..., s. 219.

¹⁴⁰EUMENIUS – Návrh na obnovu školy v Augustodune, 21, píše, že Egypt pre sľachetnosť cisára Diokleciána zachováva pokoj, čo je narážka na vzburu Domitia Domitiana, prípadne tu môže ísť aj o Achillea, ak to nie je tá istá osoba. ANONYMUS – Chváloreč na Caesara Constantia, 5, píše o víťaznom ťažení na Nile, čo je narážkou na potlačenie nepokojov v Egypte, ktoré vypukli po daňovom útlaku v rokoch 296 – 297 n. l. a majú určite niečo spoločné so zmienou uzurpáciou.

¹⁴¹POKORNÝ, P.: Řecké dědictví v Orientu. Praha 1993, s. 126.

V prípade zániku egyptskej helenistickej ríše paradoxne nedošlo ku konečnému vojenskému stretu rímskej a helenistickej taktiky, pretože o Egypt bojovali proti sebe rímski vojaci. Rímsky vplyv v tejto oblasti v 1. storočí pred n. l. dosiahol takú silu, že Egypt bol v poslednom storočí svojej existencie už len bábkou v rukách rímskych konzulov.

Po podmanení Egypta si cisári uvedomovali jeho dôležitosť ako provincie s výhodnou strategickou polohou a hospodárskymi možnosťami a zároveň nebezpečenstvo v prípade jeho ovládnutia a zastavenia dodávok obilia do Ríma. O tom, že ohrozenie cisárovej moci práve z tejto strany impéria bolo veľmi nebezpečné, svedčí aj to, že to bol väčšinou cisár alebo jemu oddaný človek, ktorý velil vojsku udržiavajúcemu poriadok alebo likvidujúcemu vzburu. Egyptská provincia sa stala osobnou cisárskou doménou, ktorú spravoval cisárom stanovený človek – prefekt. Cisár sám vystupoval v Egypte ako boh a spasiteľ a „večne žijúci obľúbenec boha Ptaha a bohyně Isidy“. Prefekt v Egypte bol zo začiatku nielen hlavným veliteľom armády, ale aj hlavou štátnej správy, finančnej a najvyššej súdnej právomoci. Druhým najdôležitejším úradníkom popri prefektovi bol najvyšší veľkňaz Alexandrie a celého Egypta, ktorý rozhodoval o kultových otázkach. Rebríček vyšších úradníkov uzatvárali súdni úradníci – iuridikos a archidikastés a dozorca nad štátnou pokladňou – Idios Logos. Na čele každého kraja stál epistratég, rímsky občan, ktorý mal čisto administratívne právomoci.

Obdobie 2. storočia n. l. sa považuje za začiatok dlhotrvajúcej krízy rímskeho impéria, ktorej korene siahajú hlboko na začiatok obdobia cisárstva. Spomínané obdobie je okrem iného charakteristické aj separatizmom provincií, ktoré boli neustále hospodársky drancované. Ani Egypt nebol v tomto prípade výnimkou, i keď už pred prepuknutím krízy koncom 2. storočia nebol v žiadnom prípade pokojnou provinciou. Následkom všetkých týchto udalostí sa dostal Egypt na sklonku principátu do takej krízy, že obilie, ktoré bolo základným vývozným artiklom do Ríma, sotva stačilo na pokrytie domácich potrieb. Po niekoľkých hladomoroch a hladových vzburách prestal byť Egypt zásobárňou obilia pre Rím a jeho okolie. Touto úlohou boli poverené iné provincie. Svoje výnimočné postavenie si v rámci impéria zachoval až do 3. storočia, keď bol v rámci reforiem cisára Diokleciána začlenený do prefektúry Orient ako diecéza rozdelená na päť provincií: Lybia Pentapolis, Lybia Siccior, Aegyptus, Augustamnica a Thebais.

VÍTEK, P.: DER RÖMISCHE EINFLUSS IN ÄGYPTEN UND SEINE MILITÄRISCHE BESETZUNG.
RÖMISCHER EINFLUSS UND MILITÄRISCHE ANWESENHEIT IN ÄGYPTEN
IN DER ZEIT DER PTOLEMAIER-DYNASTIE

Das allmähliche Anwachsen römischen Einflusses in Ägypten in der Regierungszeit der Ptolemaier-Dynastie mündete im Jahre 30 v.Chr. in seine Eroberung. Kaiser Augustus gliederte Ägypten in sein Reich als Provinz ein, an seine Spitze stellte er einen Präfekten. Die Wichtigkeit der Provinz als Getreidespeicher von Rom wurde sowohl durch die Anwesenheit von drei Legionen und ihren Hilfseinheiten, als auch durch Ernennung des Präfekten durch Kaiser aus den Reihen vertrauenswürdiger und dem Kaiser verbundener Menschen. Die Provinz Ägypten wurde auf Grund ihrer Wichtigkeit zur persönlichen kaiserlichen Provinz. Für die ägyptische Provinz im 1. und 2. Jahrhundert n.Chr. sind ständige Fahrten von Präfekten, kaiserliche Besuche, Aufstände und Hungerunruhen charakteristisch. Ständige Plünderung des Landes und die daraus folgenden Unruhen führten zur allmählichen Verringerung der außerordentlichen Stellung der ägyptischen Provinz im Rahmen des römischen Imperiums und mündeten in eine neue administrative Gliederung im Rahmen der Reformen des Kaisers Diocletians am Ende des 3. Jahrhunderts n.Chr.